

Totstandkoming van de Europese Akte

Een kritische bespreking van het werk van Andrew Moravcsik

Masterthesis “Internationale betrekkingen in historisch perspectief”

Sander Scherrenberg

J.Scherrenberg@students.uu.nl

0491853

Aangeboden aan: M.L.L. Segers

Augustus 2012

Inhoud

Vooraf.....	2
1. Inleiding.....	3
1.1. Aanleiding.....	3
1.2 Theoretisch debat.....	4
1.2.1 Overzicht.....	4
1.2.2 Moravcsik.....	7
1.2.3. Kritiek en alternatieve theorieën.....	10
1.3 Historiografie over de Europese Akte.....	16
1.4. Probleemformulering.....	19
1.5. Operationalisering.....	20
2. Nederlandse belangenformering.....	23
2.2 Interventie Lubbers en de top in Dublin.....	25
2.3 Deelconclusie.....	27
3. De Commissie-Dooge.....	30
3.1 Het rapport.....	31
3.2 Deelconclusie.....	35
4. Europese top in Milaan.....	38
Deelconclusie.....	42
5. De Intergouvernementele Conferentie.....	44
5.1. Top Luxemburg.....	44
5.2. Supranationaal of intergouvernementeel?.....	49
5.3. Deelconclusie.....	51
6. Eindconclusie en afsluiting.....	53
Bibliografie.....	56
Bijlage I.....	60

Vooraf

Evenals de totstandkoming van de Europese Akte, verliep ook de totstandkoming van deze thesis niet zonder slag of stoot. Al snel na aanvang van het werk kwam ik erachter dat ik, als student in de geesteswetenschappen, mij plots diende bezig te houden met allerlei concepten uit de politicologie, economie en de politieke economie waarvan ik voordien maar weinig kaas had gegeten. Het leek er dan ook op dat het idee van echte geschiedschrijving volgens de regels van het historische ambacht tot mijn teleurstelling al vrij snel naar de achtergrond verdween.

Maar uiteindelijk is het dan toch gekomen tot het hier volgende eindproduct, waarbij tevens mijn masteropleiding "Internationale betrekkingen in historisch perspectief" tot een afronding komt. In dit werkstuk komt het, naar ik hoop, naast een hoop getheoretiseer toch ook tot daadwerkelijke geschiedschrijving, hoe bescheiden ook.

Mijn dank is groot en gaat uit naar enkele morele steunverleners. Te weten mijn ouders, verdere familie en een flink aantal meelevende vrienden. Nooit waren ze te moe om mij sterkte te wensen in de eenzame tocht van het scriptieschrijven. Sommigen van hen zetten zich (uit eigen beweging) zelfs tot een technische beoordeling van mijn schrijverij, hetgeen de kwaliteit zeker ten goede is gekomen. Onzorgvuldigheden blijven vanzelfsprekend volledig voor mijn rekening.

Met betrekking tot de inhoud bedank ik uiteraard in eerste plaats mijn begeleider dr. Mathieu Segers. Zonder zijn aanwijzingen zouden de probleemformulering en operationalisering een stuk minder goed uit de verf zijn gekomen. Zijn opmerking 'je kunt Moravcsik namelijk heel goed problematiseren', ligt grotendeels aan de basis van dit werkstuk. Het geheel zou daarnaast, zonder zijn wakend oog, een stuk minder geordend zijn dan het nu is. Verder zorgde de door dr. Segers verzorgde cursus "Transatlantic Europe" voor nieuwe inzichten die direct of indirect van pas kwamen bij het schrijven van dit werkstuk. Hiervoor eveneens mijn dank.

Tot slot dank ik ook dhr. Hans den Hollander van het departementsarchief van het ministerie van Buitenlandse Zaken voor zijn voortdurende behulpzaamheid bij het zoeken naar de juiste stukken voor mijn onderzoek.

Amersfoort, augustus 2012.

1. Inleiding.

Andrew Moravcsik en de Europese Akte.

1.1. Aanleiding

In 1986 werd met de ondertekening van de Europese Akte door de toenmalige twaalf lidstaten, waaronder de kersverse nieuwe leden Spanje en Portugal, een *relance* van de Europese Gemeenschap bewerkstelligd.¹ Voor het eerst in dertig jaar kwam het tot institutionele vooruitgang op het gebied van Europese samenwerking. Weliswaar betrof het geen geheel nieuw verdrag, maar slechts een revisie van het beroemde verdrag van Rome uit 1956, welke tot dusverre de belangrijkste grondslag voor verregaande Europese samenwerking had gevormd. Toch zorgde de Europese Akte, en ook de aanloop ernaar toe, voor een nieuwe periode van optimisme over de voortgang van Europese samenwerking, na een lange periode van pessimisme, of 'eurosclerose' in de jaren zeventig.²

De doorgevoerde wijzigingen hadden betrekking op verschillende terreinen. Meest significant was dat binnen de belangrijkste beslissingsinstantie de EEG, namelijk de Raad van Ministers, op specifieke terreinen besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid van stemmen mogelijk werd. Doel hiervan was om het mogelijk te maken op Europees niveau de beslissingen te nemen die de weg zouden effenen naar de totstandkoming van een gemeenschappelijke Europese markt in 1992. Daarnaast werd met de Europese Akte voor het eerst de Europese Politieke Samenwerking (EPS) geïncorporeerd in een Europees verdrag.

Deze heropleving van "Europa" heeft ook geleid tot een heropleving van het academische debat over de oorzaken van institutievorming op Europees niveau en de processen waarmee dit verloopt. Een van de meer geprononceerde deelnemers aan dit debat is Andrew Moravcsik.³ Met zijn theorie van het 'liberaal intergouvernementalisme' probeert hij een algemeen verklaringmodel te geven voor de grote momenten van Europese institutievorming, waaronder ook de Europese Akte.⁴

Essentieel bij het begrijpen van de totstandkoming van de Europese Akte is volgens Moravcsik allereerst de vaststelling dat "[...] EC reform rested on interstate bargains between

---

¹ De oorspronkelijke zes lidstaten waren sinds 1957: Frankrijk, Duitsland, Italië, Nederland, België en Luxemburg. In 1973 werden na lange onderhandelingen het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Ierland lid. In 1981 werd Griekenland bijgevoegd en in 1986 uiteindelijk ook Spanje en Portugal.

² In de Engelstalige literatuur wordt de Europese Akte aangeduid met "Single European Act" (vaak afgekort tot SEA). In het Frans genoemd "Acte Unique".

³ Moravcsiks eerste belangwekkende artikel betreffende de totstandkoming van de Europese Akte verschijnt in 1991. A. Moravcsik, *Negotiating the Single European Act: national interest and conventional statecraft in the European Community*, in: 'International Organization', Vol. 45 (1991), No. 1, p. 19-56.

⁴ In 1993 werkt Moravcsik zijn visie verder uit in het meer algemeen theoretisch in zijn artikel waarin hij de term liberaal-intergouvernementalisme lanceert.

A. Moravcsik, *Preferences and Power in the European Community; A Liberal Intergovernmentalist Approach*, in: *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31 (1993) No. 4, p. 473-524.

Deze theorie wordt vervolgens verfijnd en toegepast op praktisch alle grote momenten in de naoorlogse Europese samenwerking in zijn uiteindelijk magnum opus:

A. Moravcsik, *The Choice for Europe; Social Purpose & State Power from Messina to Maastricht*, Ithaca/New York 1998.

Britain, France and Germany.”⁵ Na te hebben vastgesteld dat het hier in de eerste plaats ging om het handelen van statelijke en niet om bijvoorbeeld bovenstatelijke actoren, moet de vraag worden beantwoord waarom deze landen er uitgerend op dit specifieke moment voor kozen om te komen tot deze “interstate bargain” van de Europese Akte. De oorzaak is volgens Moravcsik gelegen in de steeds verdere convergentie van nationaal economische doelen die op nationaal niveau niet langer meer gerealiseerd konden worden. In de interstatelijke onderhandelingen die daar op volgden werd daarom een gemeenschappelijk antwoord gezocht in de verwezenlijking hiervan. Kernachtig samengevat concludeert Moravcsik in lijn met zijn theorie dan ook dat “[c]onvergence of economic preferences, relative power, and concerns for credible commitment were the most important forces determining the outcome of the SEA negotiations.”⁶

Zoals echter zal blijken, is de theorie van het liberaal-intergouvernementalisme niet onaangevochten. Zowel in de theoretische consistentie als in de empirische onderbouwing, methodologie en toepassing zijn in de loop de jaren bezwaren gerezen. Om deze reden zal de theorie van Moravcsik en de toepassing daarvan op de casus van de Europese Akte het onderwerp vormen van deze thesis.

1.2 Theoretisch debat

Historische verschijnselen die we beschrijven vinden plaats binnen een bepaalde context, maar voor de theorieën die gebruikt worden bij de beschrijving hiervan geldt dit evengoed. Zoals Ben Rosamond stelt, “any attempt to evaluate a theory has to be attentive to the social scientific and intellectual concerns of the time as to the prevailing political discourses of the period.”⁷ Omdat de theorie van Moravcsik beter begrepen kan worden vanuit het academische debat waarin zij is ontstaan, zal in het hier volgende dan ook allereerst een overzicht worden gegeven van het theoretisch debat met betrekking tot de Europese integratie. Dit vormt het kader waarbinnen de genoemde theorie haar vorm kreeg en vanuit dat kader zal worden voortgebouwd aan een theoretische problematisering van Moravcsik’s theorie.

1.2.1 Overzicht

Als het gaat over institutievorming tussen staten, doemen als vanzelf de vragen op wat staten ertoe brengt samen te werken en een deel van hun bevoegdheden te integreren. Naast de vraag van de oorzaak van dit proces, speelt daarnaast ook de vraag wie hierin de belangrijkste actoren

---

⁵ Moravcsik, *Negotiating*, p. 21

⁶ Moravcsik, *The Choice*, p. 377.

⁷ Ben Rosamond, *Theories of European Integration*, New York 2000. P. 191.

zijn. Belangrijke tweedeling die in dit kader vaak wordt gemaakt is de scheiding tussen statelijke (of gouvernementele) actoren en bovenstatelijke (of supranationale) actoren. Vervolgens is er de altijd terugkerende vraag naar het precieze doel van het proces. Gaat het bijvoorbeeld om het ideologisch najagen van een soort Europese federatie tussen staten met als doel een Europese oorlog uit te bannen? Of zijn er meer prozaïsche redenen voor dit fenomeen? Dit zijn centrale vragen waarop getracht wordt antwoorden te vinden als het gaat om Europese integratie.⁸

Theorievorming over Europese integratie, is zoals gezegd niet los te zien van het proces van integratie zelf. Robert Schuman en Jean Monnet poogden begin jaren vijftig het integratieproces op te starten door de functionele aanpak, hiermee voortbouwend op het functionalisme van met name David Mitrany uit het interbellum. Dit hield in dat de beste kansen voor integratie werden gezien in ‘apolitieke’ economische sectoren, die dan ook stapsgewijs met elkaar geïntegreerd moesten worden. Doel was uiteindelijk de nationale staat als middel om in menselijke behoeften te voorzien overbodig te maken, zodat aldus een duurzame vrede tot stand gebracht kon worden.

Het ‘Schumanplan’ beoogde dan ook sectorgewijze integratie, in dit geval in de sectoren van kolen en staal, hetgeen uitmondde in de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal (EGKS). Nadat de volgende poging tot sectorintegratie in vorm van een Europese Defensie Gemeenschap (EDG), stukliep in het Franse parlement, werd overgegaan tot integratie in de vorm van gemeenschappelijk economisch beleid.⁹

In de jaren vijftig vonden de eerste aanzetten tot deze integratie van economisch beleid in de vorm van de Europese Economische Gemeenschap, opgericht na het verdrag van Rome. Dit gaf aanleiding tot de theorie van het neo-functionalisme, die minder moralistisch en prescriptief getoonzet was dan het functionalisme. Centraal hierbij staat de relatie tussen economische en politieke integratie, echter de belangrijkste theoreticus Ernst Haas stelde dat daarnaast ook rol supranationale instituties moet worden meegenomen in de analyse. Door middel van integratie in specifieke economische sectoren zou als vanzelf de vraag ontstaan naar politieke integratie in de vorm van supranationale instituties. Deze zou vervolgens tot stand komen door diverse vormen van ‘spillover’ die aanvankelijk niet voorzien waren. Door de steeds toenemende economische interdependentie tussen de Europese staten werd integratie hiermee een zelf

---

⁸ Een overzicht van het debat over Europese integratie, inclusief enkele belangrijke teksten in de theorievorming, is te vinden in:

Mette Eilstrup-Sangiovanni (ed.), *Debates on European Integration; A Reader*, Basingstoke/New York 2006.

Zie daarnaast ook: Ben Rosamond, *Theories of European Integration*, New York 2000.

⁹ In het proces van economische integratie zijn verschillende fasen te onderscheiden. Grofweg kan gezegd worden dat in de eerste fase sprake is van vrijhandel tussen diverse staten. Bij een vrijhandelszone worden de onderlinge import en exporttarieven geleidelijk afgeschaft. Een stap verder in economische integratie is de komst van een douane-unie. Hiermee wordt ook een gemeenschappelijk buitentarief vastgesteld. Een douane-unie betekent vervolgens nog niet automatisch een gemeenschappelijk interne markt. Hiervoor is het noodzakelijk dat er vrij verkeer kan plaatsvinden van de productiefactoren arbeid, kapitaal, goederen en diensten. Dit verkeer wordt niet alleen beperkt door tarieven, maar ook door zogenaamde “niet tariefere belemmeringen” (eng. Non-Tariff barriers, NTB’s). Dit kunnen bijvoorbeeld productvoorschriften zijn zoals kwaliteits- en veiligheidseisen, die per land verschillend zijn.

aandrijvend mechanisme. De continue vraag naar meer institutionalisering zou uiteindelijk steeds meer toewerken tot het naar de achtergrond verschuiven van nationale staten en zou toewerken naar een supranationaal Europa.¹⁰

Vroege kritiek op het neo-functionalisme van Haas kwam onder andere van auteurs als Stanley Hoffman die een meer statelijke oftewel intergouvernementalistische theoretische benadering voorstonden. Zoals gebruikelijk binnen de bredere academische kaders van het machtsrealisme, lag hierbij de nadruk op de centrale rol van staten. Hoffman stelde onder andere dat integratie in het geheel niet had geleid tot de uiteindelijke ondermijning van de soevereine natiestaat. Het beschreven proces verliep verre van automatisch en vond alleen voortgang bij de gratie van statelijke actoren. De natiestaat gold nog steeds als de centrale bepalende actor als het ging om institutievorming op Europees niveau.¹¹ Van Allan Milward is vervolgens de stelling afkomstig dat Europese integratie niet direct afbreuk doet aan de soevereiniteit van staten, maar deze eerder juist versterkt. Een conclusie die hij trok na een grondige studie naar de beginjaren van de EEG.¹²

Echter ook de neo-functionalist zelf plaatsten de theorie onder kritiek. Met name het eigenzinnige optreden van De Gaulle met zijn veto op de Britse toetreding in 1963, zijn 'lege stoel politiek' in 1965 en 1966, gevolgd door opnieuw een veto tegen Britse toetreding in 1967, leek de problematische uitgangspunten van het neo-functionalisme empirisch te bevestigen. Het concept van *spillover* leek alles behalve een zelf aandrijvend mechanisme te zijn, maar daarentegen sterk afhankelijk van het handelen van staten, zoals de acties van de Gaulle leken te bevestigen.

Het neo-functionalisme kon geen verklaring bieden voor het ogenschijnlijke 'stop en start' karakter van het integratieproces. Steeds meer aanvullende verklaringen en hulphypothesen moesten worden aangevoerd, daarmee de wetenschappelijke waarde van de theorie ondermijnend. Daarnaast werd kritiek op het neo-functionalisme ook geleverd op grond van het feit dat het gebrekkig toepasbaar bleek op vormen van regionale integratie buiten Europa. Het behandelde de Europese integratie zagezegd als een fenomeen *sui generis*.

De heropstart van de Europese integratie in de jaren tachtig zorgde echter ook voor een heropleving van het neo-functionalisme, of beter gezegd "nieuw neo-functionalisme".¹³ Bepaalde centrale concepten van de theorie, zoals de sterke rol die werd toegekend aan supranationale

---

¹⁰ Eilstrup-Sangiovanni, *Debates*, p.90.

¹¹Zie hiervoor onder andere: Stanley Hoffman, *Obstinate or Obsolete? France, European Union and the Fate of the Nation-State*, in: Stanley Hoffman, *The European Sisyphus; Essays on Europe, 1964-1994*, Boulder/San Francisco 1995, p. 71.

¹² Volgens Alan Milward is het verkeerd om te veronderstellen dat er een "antithese" is tussen de vorming van de Europese gemeenschappen en de Europese natiestaat.

A.S. Milward, *The European Rescue of the Nation-State*, Londen 1992.

Zie voor de plaatsing van liberaal-intergouvernementalisme binnen het bredere kader van intergouvernementalisme: Eilstrup-Sangiovanni, *Debates*, 185-192.

¹³ Zoals geformuleerd in: Eilstrup-Sangiovanni, *Debates*, p 183.

instituties, werden opnieuw aangevoerd als verklaringsgrond voor de hergeboorte van Europa in de jaren tachtig.

1.2.2 Moravcsik

De Europese Akte bracht niet alleen een vernieuwing van de concepten uit het neo-functionalisme teweeg. Ook het intergouvernementalisme werd in hernieuwde vorm naar voren gebracht als verklaringsgrond voor de recente gebeurtenissen. In deze context krijgt dan ook het werk van Moravcsik haar vorm. Voortbouwend op het werk van onder andere Hoffman en Milward poogt hij een algemeen verklaringsmodel te geven voor de Europese institutievorming in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Zo voegt hij een “liberaal” gedeelte toe dat ingaat op de formering van het nationaal belang van staten. Hiermee hoopt hij te vermijden dat zijn centrale onderzoeksobject, de nationale staten, behandeld worden als “black boxes”, een verwijt dat vaak aan de machtsrealistische discipline gemaakt wordt. Op het punt van de formulering van nationale belangen zijn staten volgens Moravcsik geen unitaire actoren, echter op het punt van interstatelijke uitonderhandeling van die belangen zijn ze dat, vanuit analytisch oogpunt, wel. Moravcsik neemt daarnaast afstand van neorealistische verklaringen (of ‘structureel realistische’) door de formulering van staatsbelangen intern in plaats van extern te lokaliseren.¹⁴ Dit is te omschrijven als het “liberale” deel van zijn theorie.

Het verwijt aan het neo-functionalisme was dat het als ‘huistheorie’ van de Europese integratie dit fenomeen behandelde als fenomeen *sui generis*. Het werk van Moravcsik kan in die context dan ook worden beschouwd als een poging om de theorievorming over Europese integratie weer terug te brengen binnen het bredere kader van de studie van internationale betrekkingen en op die manier de theorie over Europese integratie te ‘normaliseren’.¹⁵

Belangrijk punt in het intergouvernementalisme van Milward was dat de Europese integratie eerder als versterkend voor de natiestaat werd opgevat dan ondergravend, zoals bijvoorbeeld in het neo-functionalisme gesteld werd.¹⁶ Moravcsik bouwt hierop voort door de natiestaat in het centrum van de analyse te stellen.

Zijn theoretisering over Europese institutievorming vond een aanvang in een eerder artikel uit 1991 waarin hij specifiek inging op de Europese Akte.¹⁷ De theorie, van wat hij hier nog noemt, ‘institutioneel intergouvernementalisme’ is volgens hem beter in staat de Europese Akte te verklaren dan het grote neo-functionalistische alternatief, door hem aangeduid als ‘supranationaal institutionalisme’. Zijn ideeën hierover werkt hij in 1993 verder uit en poneert

---

¹⁴ Moravcsik, *Negotiating*, p 27.

¹⁵ Moravcsik, *The Choice*, p. 4-5.

¹⁶ A.S. Milward, *The European Rescue of the Nation-State*, Londen 1992.

¹⁷ A. Moravcsik, *Negotiating*, p. 19-56.

hierbij zijn ‘liberaal intergouvernementalisme’.¹⁸ Hierin gaat hij specifiek in op de vorming van nationale belangen.

Moravcsik doet een poging het gehele debat over Europese institutievorming onder te brengen in een ‘Grand theory’. In zijn boek “The Choice for Europe” onderbouwt zijn theorie dan ook in de vorm van vijf casussen.¹⁹ Hij onderscheid hierbij uiteindelijk drie fasen in het tot stand komen van de belangrijke impulsmomenten van de Europese integratie. Elk van deze fasen heeft zijn eigen verklaringsmodel.

In de eerste fase, de ‘national preference formation’, vindt de formulering van het nationaal belang plaats. Dit is te zien als het pluralistische of liberale deel van zijn theorie. Centraal voor Moravcsik staat dat het nationaal belang niet geformuleerd wordt door geopolitieke factoren op het gebied van wat wel wordt genoemd “high politics”. Volgens deze verklaring zouden staten primair om veiligheidsredenen integreren, door Moravcsik omschreven als “security externalities”.²⁰ Verdergaand in deze redenering zou de ondertekening van de Europese Akte een triomf zijn van de ideologisch gefundeerde federalistische gezindheid van belangrijke spelers als Helmut Kohl en François Mitterand.²¹ Volgens geopolitieke verklaringen zouden economische factoren een rol kunnen spelen bij de Europese integratie, maar dan wel insluitend in de zin dat economische factoren veiligheidspolitieke implicaties hebben, en dus secundair zijn aan geopolitieke overwegingen.

Moravcsik verwierpt deze verklaring en stelt dat aan de basis van de formulering van het nationaal belang van staten geen geopolitieke maar binnenlandse economische factoren staan. Nationale belangen worden vormgegeven in de interactie tussen staat en maatschappelijke groepen. “Groups articulate preferences; government aggregate them”.²² Deze factoren zijn volgens Moravcsik primair van economische en commerciële aard. Economische factoren spelen dus geen ondergeschikte rol aan geopolitieke motiveringen, maar zijn de primaire factor waarom staten in Europa ervoor kozen te integreren. Dit gebeurt via de ‘transmissie riemen’ van binnenlandse politiek.²³

Tijdens de tweede fase in Moravcsiks theorie, vinden de onderhandelingen tussen regeringen plaats. De fase van ‘intergouvernemental bargaining’ is het intergouvernementele deel dat het meest uitgaat van machtsrealistisch uitgangspunten. Hij maakt onderscheid tussen wat hij noemt ‘supranational bargaining theory’ en ‘intergouvernemental bargaining theory’.²⁴

---

¹⁸ A. Moravcsik, *Preferences and Power in the European Community; A Liberal Intergovernmentalist Approach*, in: *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31 (1993) No. 4, p. 473-524.

¹⁹ Deze zijn: De verdragen van Rome, De consolidatie van Gemeenschappelijke Markt, Monetaire integratie, Europese Akte, en de verdragen van Maastricht.

²⁰ Moravcsik, *The Choice*, p 27-35

²¹ *Ibidem*, p. 27.

²² Moravcsik, *Preference and Power*, p. 483.

²³ *Ibidem*, p 483.

²⁴ Moravcsik, *The Choice*, p 50-67.

Moravcsik verzet zich sterk tegen de gedachte dat 'supranationale actoren' een primaire rol zouden spelen tijdens de onderhandelingsfase. De belangrijkste actoren tijdens deze fase zijn voor hem nationale regeringen. Deze regeringen handelen volgens een strikt rationaliteitsprincipe. "Intergovernmentalist theory seeks to analyse the EC as the result of strategies pursued by rational governments acting on basis of their preferences and power."²⁵

Volgens de visie van 'supranational bargaining theory' zouden supranationale onderhandelaars een rol spelen bij het initiëren van onderhandelingen, het bemiddelen tussen regeringen en het mobiliseren van groepen in de nationale context voor de Europese zaak. Hierbij wordt uitgegaan van drie basisaannames. In de eerste plaats wordt de uitkomst van de onderhandelingen bepaald door de verdeling van de ideeën en informatie. In de tweede plaats zijn de "bargaining cost" voor onderhandelingen hoog voor nationale regeringen. En in de derde plaats hebben supranationale actoren meer en betere toegang tot essentiële informatie dan nationale regeringen. Het zijn deze assumpties die volgens Moravcsik getest moeten worden bij het nagaan of de "supranational bargaining theory" geldig is.

De theorie van "intergovernmental bargaining", gaat uit van vrijwillige deelname van regeringen en lage transactiekosten. De uitkomst van de onderhandelingen, "distribution of benefits", is uiteindelijk een weerspiegeling van de "bargaining power" van de verschillende statelijke actoren. Deze "bargaining power" kunnen de statelijke actoren ontleen aan drie zaken. In de eerste plaats "unilateral policy alternatives" waarbij een of meerdere staten dreigt niet mee te doen met de overeenkomst. Ten tweede de "threat of exclusion" waarbij een geloofwaardige dreiging tot uitsluiting wordt gegeven, hetgeen kan meehelpen een onderhandelingsuitkomst boven de laagste gemene deler te laten uitkomen. En ten derde "compromis and linkage" waarbij overeenstemming over diverse onderwerpen aan elkaar wordt gelinkt in een "package deal".²⁶

Moravcsik zet zich sterk af tegen het toekennen van veel waarde aan de rol van supranationale actoren in het proces van integratie. De vertegenwoordigers van staten waren de belangrijkste actoren in het integratieproces. "The integration process did not supercede or circumvent the political will of national leaders, it *reflected* their will."²⁷

Overigens lijkt hij voor de specifieke casus van de Europese Akte een uitzondering te maken met betrekking tot de zwakke rol van de supranationale entrepreneurs. Echter ook op dit punt blijft hij stellen dat deze rol weliswaar niet verwaarloosbaar was, maar dat de primaire actoren Kohl, Thatcher en Mitterand waren en niet Commissievoorzitter Jacques Delors.

---

²⁵ Moravcsik, *Preference and Power*, p. 496.

²⁶ Ibidem, p. 496-505.

zie ook: Moravcsik, *The Choice*, p. 60-67.

²⁷ Moravcsik, *The Choice*, p. 4.

Belangrijk voor Moravcsik is wat Robert Putnam noemt een 'two-level game'. Deze metafoer gaat ervan uit dat nationale regeringen tijdens onderhandelingen zowel opereren in de nationale als in de internationale arena. Door het spelen van het onderhandelingspel in de twee sferen van Europese en nationale politiek is het voor nationale regering mogelijk hun onafhankelijkheid in de binnenlandse arena te bewaren.²⁸

In het derde deel van de theorie van Moravcsik, fase van 'institutional choice', richten staten zich op de vorming van instituties. Het opzetten van deze instituties is in de eerste plaats bedoeld als verzekeringspolis om de gemaakte afspraken te bestendigen, in wat Moravcsik noemt een 'credible commitment'. Alternatieve verklaringen voor de vorming van instituties, door Moravcsik omschreven als 'federalistische ideologie' en de behoefte aan 'technocratisch management', voldoen volgens hem niet omdat deze geen testbare voorspelling doen voor de delegatie en *pooling* van nationale soevereiniteit door staten.²⁹

Instituties zijn volgens Moravcsik te verklaren omdat ze in de eerste plaats de 'transactiekosten' van het komen tot een overeenkomst verminderen.³⁰ In de tweede plaats omdat ze de autonomie van regeringen vergroten ten opzichte van hun thuisbasis. Sterke supranationale institutionalisering vormt dus op zichzelf geen tegenstelling met een intergouvernementalistische benadering, omdat het de staat eerder versterkt dan verzwakt. Zoals ook Alan Milward betoogde.³¹

1.2.3. Kritiek en alternatieve theorieën

Moravcsik is met zijn theorie lange tijd zeer dominant geweest op het terrein van theorievorming van Europese samenwerking.³² Zijn werk wordt veel gewaardeerd als poging het debat over Europese integratie in te bedden in de bredere theorievorming over internationale betrekkingen. Het toepassen van verschillende niveaus van analyse in een verklaringsmodel wordt beschouwd als een nuttig uitgangspunt voor verder onderzoek. De theorie is echter niet onweersproken. Uit verschillende hoek is kritiek gekomen op Moravcsik, zowel op de theoretische onderbouwing als op de methodologische werkwijze.

---

²⁸ Deze strategie hoeft overigens niet louter op eigen kiesvolk gericht te zijn. "The statesman can also target policies directly at domestic groups in foreign countries, seeking allies "behind the back" of his international counterpart". A. Moravcsik, *Introduction; Integrating International and Domestic Theories of International Bargaining*, in: P.B. Evans e.a. (ed.), *Double-Edged Diplomacy; International Bargaining and Domestic Diplomacy*, Berkely 1993.

²⁹ Moravcsik, *The Choice*, p. 76-77.

³⁰ De term 'transactiekosten' bij onderhandelingen is oorspronkelijk afkomstig uit de economische wetenschappen. Het staat voor de kosten (tijd en arbeid) die verbonden zijn aan het identificeren van specifieke knelpunten, het onderhandelen en het controleren en monitoren van een gemaakte overeenkomst.

³¹ Moravcsik, *Power and Preferences*, p. 507.

³² Zo wordt onder andere gesteld: "Thus many debates of the theoretical debates in the 1990s took an "us-versus-them tone: supranationalist v. intergovernmentalist- or more often than not, the world versus Andrew Moravcsik." B.F. Nelsen, A. Stubb (ed.), *The European Union; Readings on the Theory and Practice of European Integration*. Basingstoke 2003. p. 239.

Wat betreft de strikte opbouw in drie fasen wordt onder andere door Frank Schimmelfenning gesteld dat de scheiding hiertussen helemaal niet zo strikt en chronologisch is als wel wordt beweerd. In werkelijkheid lopen zaken vaak veel meer door elkaar.³³

De vraag komt vervolgens op wat de exacte werking is van het mechanisme van de eerste fase, de 'national preference formation', oftewel het liberale gedeelte van de theorie. Hoe worden wensen van de binnenlandse groepen omgezet in nationaal beleid dat de inzet vormt bij Europese onderhandelingen? Hier stelt Karl Orfeo Fioretos dat het weliswaar binnenlandse groepen zijn die het nationaal belang van een land bepalen, maar hij levert specifiek kritiek op de manier waarop dit volgens Moravcsik plaats vindt.³⁴ "It is not clear how governments discriminate between their own preferences and those of domestic groups and how these are aggregated."³⁵ Ook bestrijdt hij de stelling van Moravcsik (in navolging van Milward) dat sterkere institutionalisering de staat versterkt in plaats van verzwakt. ³⁶ Waar Moravcsik door middel van Putman's 'two-level game' de stelling formuleert dat Europese integratie de autonomie van nationale regeringen ten opzichte van binnenlandse krachten vergrootte, beweert Fioretos precies het omgekeerde. "The main reason for increased integration in the 1980s was associated with a decrease in governments domestic autonomy."³⁷

Vervolgens is het mogelijk de vraag te stellen in hoeverre het voor overheden mogelijk is om kennis te hebben van de precieze inhoud van hun staatsbelang. Immers gezien de beperkte mogelijkheid om de precieze consequenties van een bepaalde overeenkomst te overzien, is het ook moeilijk om in te schatten welk nationaal belang bij een bepaalde onderhandeling het zwaarst moet wegen. Vervolgens is er ook weer de wisselwerking die een gemaakte overeenkomst heeft op de context waarin een staat vervolgens moet opereren.

In de fase van interstatelijke onderhandelingen, de tweede fase van Moravcsik, wordt gewezen op het feit dat voor Moravcsik de uitkomst erg statisch tot stand komt. Het gaat uit van de vooronderstelling dat onderhandelaars allemaal even vaardig zijn en dat de enige determinanten die de uitkomst bepalen, de 'bargaining power' en 'preference intensity' van een bepaald land zijn. Dit is een vrij structurele benadering van het onderhandelingspel, waarbij de verdeling van middelen bepalend wordt geacht voor de uitkomst. Aan een onderhandelingstafel kan de situatie zich echter voordoen dat de ene onderhandelaar veel bedrevenener is in het vak dan de andere. Het is met andere woorden ook mogelijk een strategische of tactische analyse te

---

³³ Schimmelfenning, *Liberal Intergovernmentalism*, p. 82.

³⁴ K.O Fioretos, *The anatomy of autonomy; interdependence domestic balances of power, and European integration*, in: 'Review of International Studies (1997), No. 23, p. 293-320.

³⁵ K.O Fioretos, *The anatomy of autonomy*, p. 299

Fioretos gaat hierbij in op de eerder aangehaalde uitspraak van Moravcsik dat "groups articulate preferences; government aggregate them" (zie noot 22).

³⁶ K.O Fioretos, *The anatomy of autonomy; interdependence domestic balances of power, and European integration*, in: 'Review of International Studies (1997), No. 23, p. 318.

³⁷ K.O Fioretos, *The anatomy of autonomy*, p. 318.

maken van de onderhandelingen in plaats van alleen een structurele. Ook dit kan een factor zijn die de uitkomst van onderhandelingen bepaald, iets dat door Moravcsik niet of nauwelijks wordt belicht.³⁸

Daarnaast wordt gesteld dat naast staten ook instituties wel degelijk een grote rol spelen in 'oiling the wheels of compromise'.³⁹ Volgens Derek Beach hoeven supranationale instituten niet in alle gevallen de motor van integratie te zijn, maar kunnen zich wel degelijk omstandigheden voordoen waarin zij een grote rol spelen. Niet in de laatste plaats tijdens Intergouvernementele Conferenties (ICG's), iets wat door Moravcsik grotendeels wordt uitgesloten.

Het werk van Moravcsik staat daarnaast binnen het bredere kader van 'Rational choice institutionalism', waarbij het belangrijkste uitgangspunt is dat staten rationele actoren zijn.⁴⁰ Geoffrey Garret, die theoretisch eveneens bij deze stroming wordt ingedeeld, deelt met het liberaal-intergouvernementalisme de assumptie van de staat als rationele actor, maar legt meer de nadruk op de werking van instituties. "It would be wrong, however, to characterize the institutions supporting the internal market as just the apolitical providers of information".⁴¹ Kritiek wordt ook geleverd op de exclusieve focus van het intergouvernementalisme op de 'verdragsmomenten' in de Europese integratie. "The traditional focus of intergovernmentalist on treaty bargaining only analyses the tip of the iceberg and ignores the everyday reality of European integration".⁴² Fundamenteel wordt de kritiek dan ook als in lijn hiermee wordt gewezen op de gebrekkige falsifieerbaarheid van de theorie.⁴³ Elders wordt Moravcsik ook verweten dat hij bij de selectie van zijn casussen niet ingaat op de EGKS, terwijl dit een instituut was dat, aldus het traditionele beeld, bij uitstek ook een veiligheidspolitieke dimensie had.⁴⁴

Het al eerder genoemde 'nieuwe neo-functionalisme' richtte zich ook meer op de rol van supranationale instituties. Op dit gebied, de fase van de consolidatie van de gemaakte afspraken in Europese instituties, de fase van 'institutional choice', wordt dan ook kritiek geleverd door Alec Stone Sweet en Wayne Sandholtz. Zij stellen onder andere dat "[...] intergovernmentalist rarely focus empirical attention on the proces of consolidation, [...]".⁴⁵

---

³⁸ Eilstrup-Sangiovanni, *Debates*, p. 193.

³⁹ Beach, *The Dynamics*, p. 1.

⁴⁰ Eilstrup-Sangiovanni, *Debates*, p. 187.

⁴¹ G. Garret, *International Cooperation and Institutional Choice: The European Community's Internal Market*, in: 'International Organization' Vol. 46 No. 2 (1992) p 535..

⁴² G. Garret, G. Tsebelis, *An Institutional Critique of Intergovernmentalism*. in: 'International Organization' Vol 50. No. 2 (1996) p. 269-299.

⁴³ W. Sandholtz, Alec Stone Sweet, *Neofunctionalism and Supranational Governance*.

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1585123 (geraadpleegd 06/08/2012)

⁴⁴ Pedersen, *Cooperative Hegemony*, p. 677. (voetnoot 2)

⁴⁵ A. Stone Sweet, W. Sanholtz, *Integration, Supranational Governance, and the Institutionalization of the European Polity*, p. 222.

De auteurs doen een expliciete poging om te komen tot een verklaring' voor de Europese integratie en richten zich hierbij op de voornaamste opponent Moravcsik.

Het idee van 'unintended consequences' is afkomstig van Paul Pierson. Hoewel hij anderzijds wel de primaire rol van staten wil handhaven zoals ook bij het intergouvernementalisme. Hij tracht echter instituties te begrijpen vanuit een historische ontwikkeling en de wijze waarop ze alsnog gevolgen kunnen hebben die haar oorspronkelijke initiators niet hadden voorzien. Zijn benadering wordt daarom wel omschreven als "Historisch institutionalisme". Volgens Pierson ontstaan er uiteindelijk echter 'gaten' in de controle van lidstaten over de instituties, waardoor vervolgens andere actoren dan lidstaten de mogelijkheid krijgen invloed uit te oefenen.⁴⁶

Daarnaast zou de focus van Moravcsik ook te eenzijdig op de economische verklaring liggen. Zo wordt bijvoorbeeld gesteld dat Moravcsiks theorie geen goede verklaring biedt voor het vastleggen van de Europese politieke Samenwerking (EPS) in de Europese Akte.⁴⁷

De grote rol van supranationale actoren en instituties in Europa, wordt niet door iedereen onderschreven. Thomas Pedersen probeert door middel van het klassieke machtsrealisme een verklaring te bieden. Centraal staat hierbij de rol van staten en hun streven naar veiligheid, dat zo'n grote rol speelt in machtsrealistische verklaringen. Dit is echter niet direct een statisch gegeven, er kan namelijk wel degelijk sprake zijn van een leercurve, die kan leiden tot nieuwe mogelijkheden op het gebied van samenwerking tussen staten.⁴⁸

Allereerst verwerpt Pedersen neo-realistische structurele verklaringen voor Europese integratie. Volgens hem ligt hierbij vooral de nadruk op strategie die staten voeren dan het systeem waarin zij zich bevinden. Deze gevoerde strategie omschrijft Pedersen als "coöperatieve hegemonie". Hij gaat hierbij verder dan het traditionele beeld van een hegemonie in het statensysteem. Het gaat hierbij specifiek om staten die weliswaar een sterke hegemoniale positie hebben, maar toch niet in de positie zijn om zaken volledig te dicteren aan andere staten. Dit was de positie van Duitsland. De strategie van "coöperatieve hegemonie" was dan ook de strategie die door Duitsland werd nagevolgd. '[...] Germany has consistently pursued a grand strategy of cooperative hegemony'⁴⁹ Doel hiervan was uiteindelijk om te voorkomen dat andere staten zich tegen Duitsland zouden gaan verenigen. Hierbij was voor Pedersen niet het neo-realistische concept van 'balance of power' doorslaggevend, maar meer het concept van 'balance of threat', waarbij staten zich niet verenigen tegen groeiende macht van een andere staat, maar tegen

---

⁴⁶ Pierson, *The Path to European Integration: A Historical Institutional Analysis*, in: M Eilstrup, *Debates*, p. 156.

⁴⁷ Eilstrup-Sangiovanni, *Debates*, p. 193.

⁴⁸ T. Pedersen, *Germany, France and the Integration of Europe*, Londen/New York 1998.

T. Pedersen, *Cooperative Hegemony: Power, Ideas and Institutions in Regional Integration*, in: 'Review of International Studies' (2002), No. 28, p. 677-696.

⁴⁹ Pedersen, *Germany, France*, p. 3.

groeïende dreiging.⁵⁰ Het middel dat door de 'coöperatieve hegemon' wordt toegepast in deze strategie is dat van 'asymmetrische federatie'.

Pedersen ruimt daarnaast ook ruimte in voor het neo-functionalistische concept van *spillover*. Echter dit benadert hij niet als zelfaandrijvend mechanisme. Voor Pedersen wordt ook *spillover* strategisch gebruikt als instrument in de handen van de staten. Verder zet hij zich af tegen pluralistische verklaringen. Voor hem zijn deze in sommige gevallen wel degelijk in staat *processen* van integratie te verklaren, echter zij kunnen geen verklaring bieden voor het fenomeen van regionale integratie op zichzelf.⁵¹

In wat hij noemt 'expansive gradualism' kan *spillover* op bepaalde momenten op tactische wijze gecultiveerd worden door staten.⁵²

De oorzaken voor de heropstart van Europa in de jaren tachtig worden door Pedersen dan ook vooral binnen Europa gelokaliseerd. De externe factoren die Sandholtz en Zysman nog wel menen te zien, spelen bij Pedersen een minder grote rol, hoewel ze niet afwezig zijn. Toegepast op de Europese Akte stelt hij dan ook dat '[...] intra-hegemonic rivalry on the European scene played a part in reactivating integration.' Hierbij ging het vooral om Franse angsten voor een 'Finlandisering' van Duitsland.⁵³

Vrijwel geheel afwezig bij Moravcsik is daarnaast de Trans-Atlantische dimensie van Europese integratie. Europese integratie werd vormgegeven binnen een raamwerk van de Trans-Atlantische betrekkingen en de Koude oorlog. Desmon Dinan wijst erop dat "[t]he EC's internal relations where every bit as problematical as its internal development in the early 1980s".⁵⁴ Het opnieuw opleven van de Koude oorlog, handelsdisputen, spanningen over het Midden-Oosten en vooral het conflict over de plaatsing van de Amerikaanse kruisraketten in West-Europa leidden tot wrijvingen. Europese initiatieven tot meer samenwerking op hoogtechnologisch gebied waren volgens Dinan dan ook vooral te danken aan Trans-Atlantische spanningen.

Vrij ernstig zijn de forse bezwaren die er op methodologisch gebied zijn gekomen op het lakse gebruik van empirisch bronnen materiaal door Moravcsik. Zo verwerpt hij in zijn casus over de politiek van Charles de Gaulle de conventionele verklaring dat deze gemotiveerd zou zijn door de geopolitieke doelen van de Generaal. Moravcsik stelt daar tegenover dat de lijn van De Gaulle vooral bepaald werd door commerciële belangen, meer specifiek het veiligstellen van het gemeenschappelijk landbouwbeleid ten gunste van de Franse boeren. Echter bij nadere

---

⁵⁰ Het concept van 'balance of threat' en de daarmee aangebrachte scheiding tussen *macht* en *dreiging*, is afkomstig van Stephen M. Walt.

⁵¹ Pedersen, *Cooperative hegemony*, p. 677.

⁵² Pedersen, *Germany, France*, p. 57.

⁵³ *Ibidem*, p. 114.

⁵⁴ D. Dinan, *Ever Closer Union; An Introduction to European Integration*, Basingstoke/Londen 1999, p. 87.

bestudering van de empirische onderbouwing blijkt deze revisionistische stelling verre van houdbaar te zijn.⁵⁵

Ook een bezwaar tegenover de theorie van Moravcsik is zijn beperkte visie met betrekking tot de "Grote Drie. De eerste vraag die rijst is in hoeverre Italië niet tot deze groep gerekend kan worden. Vervolgens wordt het nodig ook te kijken naar de rol van kleinere staten.

Laurent Goetschel maakt binnen het begrip 'macht' het basale onderscheid tussen 'invloed' en 'autonomie'. Ook de identiteit die staten zich aanmeten speelt een rol bij hun handelen. Door het internaliseren van ervaringen uit het verleden en 'mythes' komen staten tot een bepaalde 'veiligheidsidentiteit'. Kleine staten komen hierbij tot "small state identities". De vorming van deze specifieke identiteit is belangrijk bij de verklaring van het gedrag van deze staten. "Behavior is also shaped by roles and norms that define standards of appropriateness".⁵⁶ Tegelijkertijd stelt hij ook dat "in today's Europe classical elements of state power such as territory and population have lost most of their immediate significance".⁵⁷

Deze observaties vormen een contrast met de aanpak van Moravcsik, die de uitkomst van de onderhandeling over de Europese Akte louter verklaard uit de politiek van de "Grote Drie".

---

⁵⁵ R.S. Lieshout, M.L.L. Segers, J.M. van der Vleuten, *De Gaulle, Moravcsik, and the Choice for Europe: Soft Sources, Weak Evidence*, in: 'Journal of Cold War Studies, Vol. 6 (2004), p. 89-139.

Moravcsiks revisionistische interpretatie van de politiek van Charles de Gaulle is ook elders bekritiseerd. Stanley Hoffman bijvoorbeeld verwerpt een economische verklaring niet volledig, maar bekritiseert Moravcsik onder meer omdat hij geen bewijs levert dat "powerfull domestic constituences" de voorkeuren van de Gaulle bepaalden. Hij concludeert dan ook dat: "The economic origins of de Gaulle's policies deserve to be explored as thoroughly as Moravcsik has done. But they were neither dominated by interest group considerations nor exclusive of other calculations, to which they were closely bound."

Zie hiervoor: Stanley Hoffman, *Comment on Moravcsik*, Journal of Cold War Studies 2.3 (2000) p. 69-73.

⁵⁶ L. Goetschel (ed.), *Small States inside and outside the European Union; Interest and Policies*, Dordrecht 1998. p. 28

⁵⁷ *Ibidem*, p. 30.

1.3 Historiografie over de Europese Akte.

Gezien de grote verscheidenheid aan theorievorming binnen het gebied van Europese integratie, is het niet verwonderlijk dat ook binnen de historiografie over de totstandkoming Europese Akte een veelvoud aan verklaringen wordt gegeven.

Voorbeelden van het genoemde “nieuw neo-functionalisme” (zie 1.2.1) zijn Wayne Sanholtz en John Zysman. In antwoord op de vraag wat de Europese opleving midden jaren tachtig veroorzaakte leggen zij, in neo-functionalistische traditie, sterk de nadruk op handelen van politieke elites. Zij stellen dat “[...] elite bargains formed in response to changes in the international structure and in the domestic political context” de belangrijkste drijvende krachten waren achter het tot stand komen van de interne markt.⁵⁸

Belangrijk hierbij zijn de verschuivingen van internationale economische machtsstructuren. De relatieve achteruitgang van de Verenigde Staten in de wereldeconomie die met name ten gunste was gekomen aan Japan, had als gevolg dat in Europa nieuwe antwoorden op nieuwe uitdagingen gegeven moesten worden. Deze antwoorden kwamen met name vanuit de Europese Commissie. De Commissie was in de ogen van Sandholtz en Zysman ‘able to exercise effective policy leadership’.⁵⁹

Deze antwoorden vielen ook in vruchtbare aarde bij de nationale regeringen en de reden hiervoor was tweeledig. Enerzijds was gebleken dat economische groeistrategieën op nationaal niveau niet afdoende bleken te zijn. Anderzijds was de transformatie opgetreden in de traditioneel linkse partijen in de diverse Europese landen. Een linkse politieke signatuur bleek ineens samen te kunnen gaan met marktgeoriënteerd denken.

Ook hebben Sandholtz en Zysman aandacht voor veranderingen op veiligheidsgebied. Het oorspronkelijke verdrag van EGKS had twee fundamentele doelstellingen. In de eerste plaats moest het Duitsland inbinden en in de tweede plaats economische groei bewerkstelligen. Dit alles diende een duidelijk doel in de Amerikaanse buitenlandpolitiek, namelijk binding van Duitsland aan het Westen en blokvorming tegenover de Sovjetunie. Toen deze fundamentele doelen eenmaal bereikt waren, begon de verdere integratie in Europa te haperen aangezien verdere problemen ook langs nationale weg konden worden opgelost en geopolitieke noodzaak voor supranationale integratie ontbrak. Echter in de jaren tachtig begonnen de genoemde grote geopolitieke verschuivingen zichtbaar te worden, die vervolgens een herdefiniëring van Europese integratie noodzakelijk maakten. Het initiatief hiervoor lag bij de Europese Commissie. “The Commission proposes and persuades”, aldus Sandholtz en Zysman in samenwerking met de

---

⁵⁸ Sanholtz, Zysman, 1992, p 100.

⁵⁹ Ibidem, p. 96.

industriële belangengroepen. De rol van nationale regeringen is in deze versie meer passief. De nationale overheden zijn meer de partijen die reageren op de initiatieven van de commissie.⁶⁰

Stanley Hoffmann wijst ook op de continuïteit met wat hij noemt de 'dark years' van Europese integratie. Zo werd het Europees Monetair Stelsel (EMS) ingesteld en werd in het kader hiervan steeds meer duidelijk dat met name de Franse neo-Keynsiaanse groeipolitiek niet langer meer houdbaar was. Dit leidde vervolgens tot een *fuite en avant* door de Franse president Mitterand richting Europa. Voor het slagen van een Europese heropstart was het echter wel nodig dat "[...] the right people are in the right place at the right moment".⁶¹ Evenals Sandholtz en Zysman ziet hij contrast tussen de integratie in de jaren vijftig en zestig en in de jaren tachtig. In de eerste fase ging het vooral om 'high politics', waarbij geopolitieke veiligheidsoverwegingen de doorslag gaven. In de tweede fase ging het om de concurrentiekracht van Europa in de wereld ten opzichte van landen als Japan. Echter overeenkomsten zijn er ook in de zin dat de Frans-Duitse as nog steeds de motor van integratie is. De integratie zelf wordt daarnaast nog steeds voortgedreven door elites. Ook blijft de primaire integratiesector vooral economisch en vindt er weinig coördinatie plaats op het gebied van buitenlandpolitiek of defensie.

In tegenstelling hiermee waren het volgens Maria Green Cowles juist economische actoren die bepalend waren voor de Europese Akte, meer concreet door de impact van grote industriëlen. Volgens haar was hierbij een grote rol weggelegd voor de "European Round Table of Industrialists" (ERT).⁶² Zowel neo-functionalisme als intergouvernementalisme bieden volgens Cowles geen goede verklaring voor de Europese Akte.

Europese industriëlen zoals Philips voorman Wisse Dekker en Volvo voorman Pehr Gyllenhammar zouden een grote rol gespeeld hebben. Met name in de omslag in het denken van de Franse regering onder Mitterand en Franse draai richting Europa. De ERT speelde een belangrijke rol bij de *fuite en avant* van Mitterand aldus Cowles. Dit in tegenstelling tot Moravcsik die, in navolging van Hoffman, stelt dat het met name de Franse zorgen over haar positie binnen de EMS die de oorzaak hiervan waren.⁶³

De ERT speelde volgens Cowles ook een belangrijke rol bij het vaststellen van de agenda. "In short, the ERT assumed many of the roles that had previously been reserved for the Member States. The ERT became a political actor in its own right"⁶⁴

Cowles uit vervolgens ook meer algemene kritiek op het debat tussen intergouvernementalisme en supranationalisme, door te stellen dat beide verouderde concepten zijn, stammend uit de

---

⁶⁰ Sanholtz, Zysman, 1992, p. 128.

⁶¹ Stanley Hoffman, *The European Community and 1992*, in: Stanley Hoffman: 'The European Sisyphus'. p. 232.

⁶² Maria Green Cowles, *Setting the Agenda for a New Europe: The ERT and EC 1992*, in: "Journal of Common Market Studies, Vol. 33, No. 4, 1995. p. 501.

⁶³ "Why did Mitterand support an industrial initiative? [...] The answer lies primarily with the lesson from early nationalist programmes and the resulting influence of the ERT on the thinking of Mitterand and his key advisers." Cowles, *Setting the Agenda*, p. 511.

⁶⁴ Cowles, *Setting the Agenda*, p. 522.

jaren vijftig en zestig en voornamelijk geldig binnen die context. Dat de context in de jaren tachtig significant anders was, is door deze theorieën te weinig verdisconteerd.⁶⁵

Voor Helen Wallace was in de jaren tachtig reeds een goede ‘onderhandelingsinfrastructuur’ aanwezig, die het tot stand brengen van de Europese Akte vergemakkelijkte. Deze infrastructuur werd in de loop der jaren opgebouwd en ook in de jaren zeventig steeds meer geïncorporeerd in het Europese systeem. Zij ziet weliswaar een link tussen de onderhandelingen op nationaal niveau en die op Europees niveau, maar hecht daarnaast ook waarde aan transnationale netwerken.⁶⁶

Met het neo-functionalistische concept van ‘cultivated spillover’, wordt de nadruk gelegd op de *spillover* naar supranationale instituties. In het verlengde hiervan wordt het succes bij de totstandkoming van de Europese Akte ook toegeschreven aan het vaardig opereren van ‘supranationale entrepreneurs’. Ook hierin bestaan verschillende visies. Volgens George Ross zou de heropstart van Europa midden jaren tachtig niet mogelijk zijn geweest zonder de Europese commissie. Deze was, na de inertie van de jaren zeventig, in de loop van de jaren tachtig geheel herboren als speler op het Europese terrein. Dit mede dankzij het energieke en visionaire leiderschap van haar voorzitter Jacques Delors. “During the first year of Delors’s presidency the Commission had moved from being a prisoner of governments determined to limit its autonomy, to the position of entrepreneur [...]”⁶⁷ De pragmatische Delors wist door middel van technische formuleringen, in samenwerking met eurocommissaris voor de interne markt Arthur Cockfield, zijn streven naar een meer geïntegreerd Europa te verkopen binnen de Europese politieke gemeenschap. Hij hoopte, evenals Monnet eerder, het concept *spillover* te gebruiken. Ook wist Delors zijn functie op creatieve manier uit te buiten door op strategische punten macht naar zich toe te trekken. Ook voor Hoffman was Delors overigens ‘as important [...] as Jean Monnet was in the 1950s’.⁶⁸

Desmond Dinan hecht minder waarde aan het optreden van Delors, die volgens hem vooral de juiste man op de juiste plaats was. Hij wist goed in te spelen op ontwikkelingen die al gaande waren en waar hijzelf geen invloed op had. Wel kent Dinan veel invloed toe aan het optreden van Eurocommissaris van Industriële zaken Étienne Davignon in de eerste helft van de jaren tachtig. Zijn inspanningen in de industriële sector, droegen in belangrijke bij aan het ‘momentum’ richting de vorming van een Europese markt.⁶⁹

Het mag inmiddels voor zich spreken dat Moravcsik zeer sceptisch is over de rol die Delors speelde als voorzitter van de Europese Commissie. Net als Pedersen, en contra Ross legt

---

⁶⁵ Cowles, *Setting the Agenda*, p. 523.

⁶⁶ “[...] it would be a mistake to see each member state as simply a single vertical segment of a multilateral system” Wallace, *Making Multilateral Negotiations work*, p. 215.

⁶⁷ J. Ross, *Jacques Delors and European Integration*, Cambridge/Oxford 1995. p. 33.

⁶⁸ Hoffman, *The European Community*, p. 223.

⁶⁹ D. Dinan, *Ever Closer Union; an introduction in European integration; third edition*, Londen 2005. p. 86, 97.

hij er vooral de nadruk dat Delors gebonden was aan de wensen van nationale regeringen en verder geen bijzondere zelfstandige rol van betekenis als initiator speelde.⁷⁰

De empirische focus van Pedersen ligt in lijn met zijn theorie van “coöperatieve hegemonie” op de landen Frankrijk en Duitsland. Dit was het centrale duo bij het tot stand brengen van de Europese Akte en de herleving van de Europese integratie. Hierbij wijst hij met nadruk op de rol die Duitsland speelde, ondanks het feit dat de heropstart pas gestalte kreeg na de ommezwaai van Mitterand.

Belangrijk bij de totstandkoming van de Europese Akte was voor hem het concept ‘tactical differentiation’. ‘The cooperative hegemon may, for instance threaten to set up a formalized substructure within the regional structure.’⁷¹ Dit hield concreet in dat Frankrijk en Duitsland een gemeenschappelijk standpunt innamen tegenover Groot-Brittannië, waarmee werd bedreigd om te komen tot overeenkomst met uitsluiting van Groot-Brittannië. Deze ‘threat of exclusion’ is zoals we reeds zagen een belangrijk element van wat Moravcsik “bargaining power” noemt (zie par. 1.2.2) . Echter Pedersen lokaliseert de oorzaak hiervan primair in veiligheidspolitieke motieven.

1.4. Probleemformulering

De veelvoud aan historiografische verklaringen voor de Europese Akte alsmede de empirische en theoretisch problemen die het werk van Moravcsik met zich meebrengen, brengt ons tot de noodzaak de verklaringskracht van het liberaal-intergouvernementalisme opnieuw aan een toets te onderwerpen. Deze zal dan ook specifiek met betrekking tot het tot stand komen van de Europese Akte het onderwerp zal van dit onderzoek. Gezien het onbevredigende aspect van de sterke nadruk op de drie grote landen op het gehele proces van, zal hierbij specifiek de nadruk liggen op de Nederlandse rol bij het ontstaan van de Akte. Belangrijkste vraag die hierbij gesteld zal worden is:

In hoeverre is de theorie van het liberaal-intergouvernementalisme toepasbaar op de totstandkoming van de Europese Akte en de Nederlandse opstelling daarin in het bijzonder?

Het is dan ook de toepasbaarheid van de liberaal-intergouvernementalisme op de totstandkoming van de Europese Akte dat het onderwerp zal vormen van deze thesis.

---

⁷⁰ “Delors’ most important contributions to the process resulted not from role as an initiator of unforeseen policies but instead from his keen awareness of the extreme constraints under which he was acting. [...] Delors’ most statesmanlike judgments concerned the proper moment to compromise.”

Moravcsik, *Negotiating*, p. 47

⁷¹ Pedersen, *Germany, France*, p. 51.

De historiografie over de totstandkoming van de Europese Akte is daarom ook niet los te zien van de theorievorming over Europese integratie in het algemeen. Deze is op haar beurt weer ingekaderd binnen de theorievorming op het bredere gebied van internationale betrekkingen dat zich bezighoudt met de vraag naar het 'waarom' en 'hoe' van internationale samenwerking. Dit laatste ligt echter iets gecompliceerder omdat binnen de theorievorming over Europese integratie de vraag sterk naar voren kwam of de Europese eenwording niet moest worden gezien als een uniek fenomeen in de internationale politiek, oftewel een fenomeen *sui generis*. In het laatste geval kwam theorievorming over Europese integratie min of meer los te staan van de bredere academische discipline van internationale betrekkingen. Met name de verderop besproken theorie van het neo-functionalisme gold lange tijd als 'huis-theorie' specifiek voor Europese integratie en het is dit fenomeen waar latere onderzoekers, waaronder Moravcsik, zich tegen afzetten.

De theorie kan zowel op theoretisch als op empirisch vlak aan een test worden onderworpen. In het voorgaande deel is de theorie van de Moravcsik in meer algemeen theoretisch zin onder kritiek gesteld. In het tweede deel zal de theorie van het liberaal-intergouvernementalisme op een aantal specifieke casussen getoetst worden op haar verklarende kracht met betrekking tot de gebeurtenissen.

1.5. Operationalisering

Het testen van de gehele theorie van het liberaal-intergouvernementalisme op de totstandkoming van de Europese Akte ligt niet binnen de mogelijkheden. Daarnaast is de theorie daar ook niet voor bedoeld. Echter, het is mogelijk om op verschillende terreinen de empirische houdbaarheid van de theorie nader onder de loep te nemen en waar mogelijk te nuanceren of te falsifiëren. Ook de historische narratief die Moravcsik aan de hand van zijn theorie probeert op te stellen, kan kritisch tegen het licht worden gehouden.

Om dit te bewerkstelligen, zullen stapsgewijs een aantal casussen worden beschreven. Hierin zal met name gekeken worden naar de fase van "national preference formation" en "interstate bargaining". Hoewel deze strikte opdeling tussen deze twee fases, zoals verderop zal blijken, ook niet geheel zonder problemen is.

In de eerste casus zal gekeken worden naar de formering van het Nederlandse belang. Voor Moravcsik wordt het nationaal belang bepaald door binnenlandse economische factoren. Belangrijk zijn hierbij de economische producenten en de druk die zij uitoefenen op nationale beleidsmakers. "Producers may exert direct, instrumental pressure on politicians or may wield structural power [...]". De weg waarlangs invloed wordt uitgeoefend op politici is vooral die van

'peak organizations'.⁷² Belangrijkste criterium voor het testen van deze stelling is de vraag; hoe kreeg het nationaal belang van Nederland vorm in de periode voor de ondertekening van de Europese Akte? Waren het de factoren die Moravcsik omschrijft als economische belangen ingegeven door pressiegroepen? Of lagen er andere mechanismen aan ten grondslag? Als we vervolgens gaan vaststellen hoe het economische belang van Nederland eruit zag in de jaren voor de ondertekening van Europese Akte is het belangrijk de vraag te stellen welke organisaties in Nederland in aanmerking zouden kunnen komen voor de kwalificatie van "peak organizations". Werd het nationaal belang van Nederland bepaald tijdens de onderhandeling, of in elk geval ingeperkt, door invloed uitgeoefend vanuit organisaties van producenten? Een voorlopige indicatie van organisaties die in de Nederlandse context zouden kunnen worden aangeduid als 'peak organisations', zou kunnen bestaan uit; werkgeversorganisaties en vertegenwoordigers uit de landbouw.

Ook kan daarnaast, indachtig de kritiek van Karl-Orfeo Fioretos, de vraag worden gesteld naar de werking van het mechanisme "groups articulate preferences; government aggregate them". Als het nationaal belang van Nederland in de Europese onderhandelingen werd bepaald door commercieel economische factoren die werden vastgesteld in het binnenlandse maatschappelijke krachtenveld, vond dit dan plaatst volgens het causale mechanisme van Moravcsik?

In de daaropvolgende casussen zal gekeken worden in hoeverre er sprake was van "interstate bargaining". Qua periodisering zal de nadruk hierbij liggen op enkele belangrijke momenten in de aanloop naar de ondertekening van de Europese Akte. Concreet gaat het hierbij om de deliberaties van het "Ad Hoc Committee on Institutional Affairs" (doorgaans commissie-Dooge genoemd naar haar voorzitter), de top van Milaan en de daaropvolgende Intergouvernementele Conferentie. Deze casussen zijn relevant omdat ze allen een belangrijke mijlpaal vormden in de totstandkoming van de Europese Akte. Ze zijn echter niet uitputtend. De langere termijn ontwikkelingen in de jaren zeventig en vroege jaren tachtig worden omwille van de ruimte buiten beschouwing gelaten. Veel hangt ook af van de gekozen narratieve structuur. Moravcsik beschrijft zijn casussen op een dusdanige manier dat feiten gestructureerd worden binnen het theoretisch kader. Gepoogd zal worden zoveel mogelijk afstand te nemen van theoretische paradigma's, voor zover als dit mogelijk is.

Hierbij zal de nadruk van dit alles liggen op de rol van Nederland. Als wij de theorie van Moravcsik op dit punt willen problematiseren kunnen wij ons echter, zoals zal blijken, niet louter en alleen richten op de rol van Nederland in dit proces.

Ook Moravcsik zelf geeft aan dat de ondersteuning door primaire documenten van zijn these over de Europese Akte (en ook het verdrag van Maastricht) niet buitengewoon groot is en

---

⁷² Moravcsik, *The Choice*, p. 36.

dat daarom zijn bevindingen hier een grotere onzekerheidsmarge hebben dan zijn behandelingen van andere casussen.⁷³ Ook dit stuk heeft niet de intentie dit empirische gat volledig te dichten, echter op punten waar wij stuiten op informatie uit eerste hand, zal dit niet onvermeld blijven.

Ook de tweede fase van Moravcsik, de fase van 'interstate bargaining', zal stapsgewijs aan een test worden onderworpen. Ook hierbij kan de vraag worden gesteld hoe Nederland als onderhandelaar optrad in de jaren voor 1986. Bij het problematiseren van Moravcsik op dit punt moet echter een slag om de arm worden gehouden. Moravcsik stelt meerdere malen dat de totstandkoming van de Europese Akte wel degelijk mede te danken was aan het optreden van de 'supranationale entrepreneurs'. In die zin was deze casus een uitzondering op de andere door Moravcsik behandelde onderwerpen.⁷⁴ Er lijkt hier dus minder sprake te zijn van regelrecht revisionisme van het bestaande historische beeld, zoals dat bij de eerder vermelde politiek van Charles de Gaulle wel het geval was. Echter hij lijkt te stellen dat het handelen van supranationale actoren vooral gaat om het efficiënte en snelle verloop van de onderhandelingen. Uiteindelijk is ook voor Moravcsik nog steeds duidelijk dat "[T]he distributive outcomes themselves clearly reflected the preferences of the member states".⁷⁵

Hierbij moet ook in gedachten worden gehouden de eerder (zie gemaakte opmerking dat niet alleen de 'bargaining power een factor van belang is bij het onderhandelen, maar ook de vaardigheid van de onderhandelaar. We gaan er dus vanuit dat bij onderhandelingen niet alleen de machtsasymetrie een rol speelt, zoals vooral door Moravcsik verondersteld wordt, maar ook de manier waarop er onderhandeld wordt. Met andere woorden; hoe worden 'de kaarten gespeeld'? In hoeverre voldeed Nederland aan deze criteria van onderhandelen? Was Nederland een vaardig onderhandelaar en in hoeverre is dit te zien aan de uitkomst van de onderhandelingen?

---

⁷³ Moravcsik, *The Choice*, p. 473.

⁷⁴ Moravcsik, *The Choice*, p. 483.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 373.

2. Nederlandse belangenformering

Beïnvloeding, geen pressie.

Moravcsik's theorie geeft een duidelijk causaal mechanisme over hoe beleidsvoorkeuren van nationale regeringen gevormd worden. "The decision to cooperate should thus be preceded by pressure from domestic producers [...]."⁷⁶ Het is deze uitspraak die aan een test moet worden onderworpen bij de bestudering van de Nederlandse belangenformulering in aanloop naar de Europese Akte.

Vooraf zei meteen opgemerkt dat – in navolging van Schimmelpfenning – een chronologisch onderscheid tussen 'fase' van 'national preference formation' en een 'fase' van 'interstate bargaining' eigenlijk een kunstmatige is. Zoals in een meer constructivistische kritiek gesteld wordt zijn er "a plurality of 'national' positions [that] may persist and feed into the negotiation process".⁷⁷ Omgekeerd is het niet aannemelijk dat tijdens een onderhandelingsproces de nationale positie plots onder fundamentele revisie komt te staan. Beter is het te spreken van een voortdurend proces van interactie tussen nationale voorkeuren die in meer of mindere mate divers kunnen zijn, en een onderhandelingsproces dat voortdurend mogelijkheden en barrières oplevert over wat haalbaar is en wat niet. Echter, omwille van de narratieve voortgang van het verhaal wordt hier desalniettemin het onderscheid aangehouden. Hoe dan ook zullen wij in de samenhang van dit hoofdstuk met het daaropvolgende wellicht opmerken dat het chronologische onderscheid wel degelijk enigszins gekunsteld is.

Vast staat dat in kringen van Nederlandse beleidsmakers, de positie van Europa in een globaliserende wereld een belangrijke rol speelde. Zo meldde staatssecretaris van Europese Zaken Wim Eekelen in september 1985 aan de Tweede Kamer:

"Een Europees beleid dat gericht is op de bestrijding van de werkloosheid valt in een aantal componenten uiteen. Ten eerste zal de concurrentiekracht van de EG ten opzichte van de Verenigde Staten en Japan moeten worden versterkt. Daartoe is het nodig dat een werkelijk gemeenschappelijke markt tot stand komt."⁷⁸

Angst voor de Europese concurrentiepositie ten opzichte van de VS en met name Japan, is iets wat wij voortdurend in de gedachtenvorming binnen Nederlandse beleidskringen tegen komen. Vraag is daarbij wel hoe men tot deze conclusie kwam. Was dit het gevolg van druk van 'peak organisations'?

---

⁷⁶ Moravcsik, *The Choice*, p. 37.

⁷⁷ T. Christiansen, G. Falkner, K.N. Jørgensen, *Theorizing EU treaty reform: beyond diplomacy and bargaining*, in: 'Journal of European Policy Public Policy', februari 2002, p. 13.

⁷⁸ Nota van Wim Eekelen aan Tweede Kamer zoals aangetroffen in: Archief Buitenlandse Zaken (ABZ), code: 996.911.0 dges 1985-1989, inventaris nr. 00150, 25/09/1985.

Aanwijzingen zijn er ook dat hooggeplaatste industriële toegang hadden tot beleidsmakerskringen in Den-Haag. Zo meldt Van Eekelen in zijn notities dat de bestuursvoorzitter van Philips op het Casthuis een ‘dramatisch betoog’ had gehouden over de toekomst van de elektronische industrie in Europa. Als Europa zich als concurrent van met name Japan zou willen handhaven, dan moest de eigen markt ‘groter worden en vrij van obstakels’.⁷⁹ Wanneer Wisse Dekker dit betoog op het Catshuis precies hield, vermeldt Van Eekelen niet.

In de vergaderverslagen van het “Centraal Orgaan voor de Economische Betrekkingen met het Buitenland” (CO) komen we regelmatig verwijzingen tegen naar gesprekken met ambtenaren en bewindspersonen veelal met betrekking tot handelsonderwerpen.⁸⁰

Op het gebied van elektronica ging in elk geval de positie van Philips de Nederlandse politiek zeker aan het hart. Van Eekelen linkt de sterke Nederlandse steun voor het Esprit-programma aan het sterke belang dat Philips hierbij had.⁸¹ Daarnaast was er op het gebied van videorecorders stevige concurrentie vanuit Japan, hetgeen leidde tot een Nederlands pleidooi tot bescherming hiertegen. Dit kon echter op weinig begrip rekenen vanuit de Bondsrepubliek.⁸²

In dit verband is het wellicht ook nuttig enkele opmerkingen te maken over de zogenaamde “Adviescommissie van het bedrijfsleven”. Dit orgaan ging uit van het ministerie van Buitenlandse Zaken en zat dus dicht op het niveau van de beleidsmakers. Ze bestond daarnaast uit de *fine fleur* van het Nederlandse bedrijfsleven, met topmannen van diverse banken, verzekeraars en grote industriële bedrijven. Op grond hiervan zou deze als commissie als eerste in aanmerking moeten kunnen komen voor een “pressiegroep” in opvatting van Moravcsik. Nadere bestudering ondergraaft dit echter.

Het lidmaatschap van deze adviescommissie werd door het ministerie zelf bepaald en vond plaats op persoonlijke titel. Uit de introductiebrief die standaard gestuurd werd door de minister aan nieuwe leden van de commissie werd uitgelegd dat:

“Deze commissie. “Adviescommissie uit het bedrijfsleven” genoemd, moet worden gezien als het centrum van overleg tussen het bedrijfsleven en mijn departement, waarbij de commissie mij en mijn departement van voorlichting kan dienen, terwijl anderzijds de commissie over bepaalde problemen het oordeel van het departement kan inroepen.

---

⁷⁹ W. van Eekelen, *Sporen trekken*; door strategische jaren, Meppel 2000, p. 172.

⁸⁰ Met name de staatssecretarissen Wim van Eekelen (Europese Zaken) en Frits Bolkenstein (Economische Zaken) werd regelmatig contact onderhouden. Zo blijkt uit de archieven van het CO.

Het Centraal Orgaan (CO) was een overlegorgaan waarin vertegenwoordigers uit verschillende economisch sectoren vertegenwoordigd waren. Deze sectoren waren onder andere: handel, industrie, landbouw, verkeer en bankwezen. Zij vergaderde maandelijks waarbij vrijwel altijd onderwerpen met betrekking tot de EG ter sprake kwamen.

Vergaderverslagen van het CO zijn te vinden bij:

Nationaal Archief, Den-Haag, Centraal Orgaan voor de Economische betrekkingen met het Buitenland, 1946-1990, nummer toegang 2.19.103.11, inventarisnummer 8.

⁸¹ Het European Strategic Programme on Research in Information Technology (Esprit).

⁸² Eekelen, *Sporen trekken*, p. 184-185.

[...]Dit brengt tevens met zich mede dat de commissie zich niet bezighoudt met het bepleiten van individuele of groepsbelangen van het Nederlandse bedrijfsleven; daarvoor bestaan immers andere contacten.”⁸³

Eventuele notulen van de vergaderingen van deze commissie zijn helaas niet beschikbaar. Over de meningen in de commissie over onderwerpen op Europees niveau meldt Van Eekelen enkele zaken in zijn memoires. Hieruit blijkt onder andere dat ook binnen deze commissie de meningen over verschillende vormen van Europese samenwerking niet eenduidig waren.⁸⁴

Geconcludeerd kan worden dat in ieder geval deze specifieke adviescommissie waarschijnlijk geen zelfstandige rol vervulde bij de formulering van het nationaal belang van Nederland in Europa. Lidmaatschap werd immers door het ministerie zelf vastgesteld. Iets waar door het ministerie streng toezicht op werd gehouden, soms zelfs door de minister persoonlijk.

2.2 Interventie Lubbers en de top in Dublin

Op de top in Dublin op 2 en 3 december 1984 werd echter wel door Minister-President Lubbers een interventie uitgesproken inzake een Europees technologiebeleid (zie bijlage 1). Het plan behelsde met name de totstandbrenging van een economische gemeenschap op het gebied van technologie. Doel hierbij was vooral de achterstand ten opzichte van de VS en Japan in te lopen. “Tegenover de V.S. met zijn hoge defensie-uitgaven en daaraan gekoppelde research en innovatie en tegenover Japan met zijn handelspolitieke strategie, die in feite neerkomt op een strategie van marktverovering”, waren antwoorden nodig vanuit Europa. Dit paste aldus het jaarboek van Buitenlandse Zaken ook goed binnen het door de Fransen ingezette Eureka initiatief. Dit initiatief voorzag in een intergouvernementele Europese organisatie op gebied van technologie en onderzoek. Hierop had Nederland dan ook positief gereageerd.⁸⁵

In brieven vanuit het ministerie van Buitenlandse Zaken werd erop gewezen dat deze interventie niet geheel op zichzelf stond. “De interventie van de Minister-President in Dublin sluit voor een deel aan bij het standpunt dat het Nederlandse Verbond van Ondernemingen en het Nederlands Christelijk Werkgevers al eens eerder in 1984 in een gezamenlijke nota hadden gepubliceerd.”⁸⁶

Deze betreffende nota van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen (VNO), de Nederlandse Christelijke Werkgeversbond (NCW) en het Centraal Orgaan voor de Economische Betrekkingen met het Buitenland (CO), draagt als titel “Investeren in de toekomst van Europa”. De nota was geboren uit grote onvrede die bestond in de kringen van de opstellers over de stand

---

⁸³ ABZ, 996, dges 1985-1989, 00150.

⁸⁴ Van Eekelen meldt met name dat er binnen de commissie ook sceptici waren over samenwerking op Europese schaal in de ‘pre-competitieve sfeer’.

Eekelen, *Sporen trekken*, p. 184.

⁸⁵ Jaarboek 1984-1985 Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag, 1985, p. 77.

⁸⁶ ABZ, code 996, dges 1985-1989, inv. nr. 00973, 05/02/1985.

van zaken van de Europese economie. De nota legt sterk de nadruk op de noodzaak van vedergaande Europese samenwerking en bevat daarnaast talloze concrete technische voorstellen die handelsbelemmeringen uit de weg moeten ruimen, bijvoorbeeld op het gebied van vervoersbeleid en industriepolitiek. Primair ging het echter om de totstandkoming van de Europese markt. De nota werd in mei 1984 aangeboden aan premier Lubbers.

Naast de nota van deze organisaties komen wij ook een nota tegen van het Europese verbond voor werkgevers (UNICE). Ondanks het feit dat het ministerie kennis nam van deze nota, was zij niet de belangrijkste geadresseerde, dat was namelijk de Europese Commissie.⁸⁷

Daarnaast was er uiteraard ook het beroemde plan "1990; An agenda of action". Hierin werden concrete maatregelen voorgesteld op het gebied van verbetering van handelsfacilitering, belasting, standaardisering van productienormen en regeringsaanbestedingen op het gebied van telecommunicatie. Ook het plan van Wisse Dekker was in de eerste plaats bedoeld voor de Europese Commissie, waarvoor hij dit op 11 januari 1985 in Brussel toelichtte.⁸⁸

De interventie van Lubbers had echter ook enige protectionistische trekjes. In het vierde punt van Lubbers plan werd nog gewezen op de noodzaak om overheidsaankopen voor professionele elektronica zo snel mogelijk een open karakter te geven, waarbij geen protectionisme mocht plaatsvinden ten opzichte van Amerikaans en Japanse firma's. In de slotopmerkingen werd echter een lans gebroken voor een 'krachtige Europeanisering van de markt'.⁸⁹ Dit werd ook opgemerkt door de Nederlandse ambassadeur in Tokyo die om toelichting vroeg.⁹⁰

De vraag dient zich op in hoeverre hieruit geconcludeerd kan worden dat het Nederlandse beleid in belangrijke mate gestimuleerd werd door 'peak organizations'. Moravcsik stelt immers dat verdere stappen in Europese samenwerking in belangrijke mate gestuurd worden door deze groepen en dat andere zaken zoals geopolitieke overwegingen een ondergeschikte rol spelen.

Daarnaast is het de vraag in hoeverre productiegroepen zelf unitaire actoren zijn. In verslagen van het Centraal Orgaan komen wij bijvoorbeeld de opmerking tegen dat "het tot dusverre moeilijk bleek alle meningen onder een gemeenschappelijk noemer te brengen", als het ging om het vrijhandelskarakter van de EEG.⁹¹ Dit duidt erop dat de meningen binnen het CO niet uniform waren.

---

⁸⁷ Beide nota's zijn te vinden in: ABZ, code 996, inv nr. 00973.

⁸⁸ Cowles, *Setting the agenda*, p. 514.

⁸⁹ ABZ, dges 1985-1989, inv. nr. 18563, interventie Lubberes top Dublin, 05/12/1984..

⁹⁰ "vernam 29 dezer alhier van dgi, dat tijdens europese raad te dublin mp een lans heeft gebroken voor bescherming electronica-industrie teneinde concurrentie met japanse industrie te kunnen overleven. zou nadere informatie op prijs stellen." ABZ, code 996 dges 1985-1989, inv nr, 00973, Memo van Ambassade Tokyo aan Den-Haag, 31/01/1985

⁹¹ Nationaal Archief, CO, 17/03/1983, p. 6.

De stelling van het liberaal-intergouvernementalisme kan in dit verband ook worden omgedraaid. Nergens blijkt dat eventuele druk uitgeoefend door bovengenoemde organisaties de definitieve “constraints” vormden voor acties de Nederlandse beleidsmakers. Met hetzelfde gemak kan de stelling worden verdedigd dat het Nederlandse beleid deze richting kon kiezen juist omdat het geopolitieke factoren geen echte belemmering vormden. Weliswaar waren er Trans-Atlantische spanningen op politiek en met name op economisch gebied. Maar uiteindelijk werd de fundamentele veiligheidspolitieke “bargain” tussen Europa en de VS niet aangepast “[t]he United States had traditionally supported European integration; it still did”, aldus Geir Lundestad.⁹² Dit hoeft overigens een verdere verzelfstandiging van de Europa op veiligheidsgebied niet uit te sluiten.

In bilaterale contacten waren uiteindelijk niet alle landen onverdeeld positief over de interventie van premier Lubbers in Dublin. Uit gesprekken op ambtelijk niveau met Duitse zijde was enige gereserveerdheid te bemerken. Dit ging met name over de eerder genoemde impliciet protectionistische trekjes die het plan behelsde en waarin de Nederlandse gedachten, naar een hoge Duitse ambtenaar van Economisch Zaken schijnt te hebben opgemerkt ‘niet consequent leken te zijn’.⁹³ Met name over het punt van concurrentie met Japan en de VS, leek in Bonn anders te worden gedacht.

“Zegsman herinnerde aan de opvatting van Bonn dat tijdelijke steun aan Europese producten “zoet gif” was, in strijd met de vrije markt economie. Afscherming van de Amerikaanse en Japanse markt moest dan ook worden vermeden. [...] De Heer Mueller-Thuns [Duitse Ambtenaar Economische Zaken, SS] zag parallellen tussen de interventie van MP Lubbers en zgn. Philips-Plan tot “verwezenlijking van de EG-binnenmarkt tot 1990” dat DR. W. Dekker op 11 januari 1985 in Brussel voor de Europese Commissie had toegelicht. Ook het document dat de Deen Möller voor het Dooge-comité had voorbereid, zou in dezelfde richting gaan. Over beide ontwikkelingen was men in Bonn minder gelukkig”⁹⁴

Echter waarschijnlijk speelden dergelijke meningsverschillen vooral op ambtelijk niveau. De Duitse Bondskanselier schreef op 11 maart 1985 aan premier Lubbers dat “[d]ein Aufruf beim letzten Europäischen Rat in Dublin [...] wird von der Bundesregierung unterstützt.”⁹⁵

2.3 Deelconclusie

In bovenstaande is geprobeerd het causale mechanisme van Moravcsik te testen. Hij stelt dat het nationaal belang met name wordt vormgegeven door ‘pressure from domestic producers’.

---

⁹² Geir Lundestad, *The United States and Western Europe Under Ronald Reagan*, in: D.E. Kyvig, ‘Reagan and the World’, New York 1990, p. 39-67. Citaat op p. 61.

⁹³ ABZ, code 996 dges 1985-1989, inv. nr. 00973, Brief ambassadeur te Bonn aan Den-Haag, 16/01/1985.

⁹⁴ ABZ, code 996 dges 1985-1989, inv. nr. 00973, Brief ambassadeur te Bonn aan Den-Haag, 16/01/1985.

⁹⁵ ABZ, code 996 Dges 1985-1989, inv. nr. 00973, Brief Helmuth Kohl aan Ruud Lubbers, 11/03/1985.

In het licht van bovenstaande kunnen wij zonder meer stellen dat economische motieven een zeer grote motivatie vormde voor Nederland. Hierbij doemt echter wel de vraag op of economische pressieorganisaties, “peak organizations” zijn in liberaal-intergouvernementalistische zin of “non-state actors” zoals in de neo-functionalistische theorievorming vaak wordt besproken. Nadere bestudering leert dat organisaties niet zo makkelijk in een bepaalde mal zijn te duwen en soms op beide terreinen functioneerden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het optreden van Wisse Dekker, die zowel op nationaal als op Europees niveau actief was.

Uit alles blijkt dat er van Nederlandse zijde veel ongerustheid was over met name de toekomst van de eigen elektronica-industrie en vooral de positie van Philips. Voortdurend worden zorgen geuit over concurrentie met Japan en de VS. Deze zorgen uitten zich vervolgens in beleidsinitiatieven zoals de interventie van premier Lubbers te Dublin.

De vraag is hierbij hoe dit op een goede manier geplaatst kan worden binnen een theoretisch kader. Was het directe druk van producten op beleidsmakers? Of had de overheid zelf oog voor structurele veranderingen in de wereldeconomie? Bijvoorbeeld vanuit meer mercantilistische motieven tegenover met name Japan met haar ‘strategie van marktverovering’ (zie p. 24)?⁹⁶ Sandholtz en Zysman wijzen op de structurele internationaal economische veranderingen die beantwoord moesten worden door nieuw aangetreden marktgeoriënteerde nationale regeringen.⁹⁷ Deze hypothese lijkt althans vanuit Nederlands standpunt dan ook eerder bevestigd te worden dan de stelling van Moravcsik.

Bijzonder is wel dat ook Moravcsik in zijn behandeling van de Europese Akte stelt dat ‘economic interest, and in particular increasing global and regional trade and investment, which exacerbated concerns about international competitiveness’.⁹⁸ Hierbij geeft hij weliswaar een duidelijk narratief, maar past hij zijn theoretische stelling, namelijk dat de Europese Akte het gevolg was van *druk* vanuit groepen producenten, niet toe. Ook uit de Nederlandse casus blijkt nergens dat de Nederlandse opstelling het gevolg was van druk. Gelijktijdigheid betekent immers nog niet automatisch causaliteit. Hooguit kunnen we stellen dat er sprake was van een poging tot beleidsbeïnvloeding die bij een marktgeoriënteerde Nederlandse regering in goede aarde viel. De toenmalige regeringscoalitie bestond daarnaast ook nog uit partijen (CDA en VVD) die traditioneel als pro-Europa te boek staan.⁹⁹

Enige eigenaardigheid was dat Nederland in sommige gevallen leek in te zetten op een milde vorm van protectionisme op het gebied van de elektronica-industrie tegenover Japanse

---

⁹⁶ Vgl. Lieshout, Segers, *De Gaulle, Moravcsik*, p.111.

⁹⁷ Vgl. Sandholtz, Zysman, 1992.

⁹⁸ Moravcsik, *The Choice*, p.318.

⁹⁹ Zie voor de problemen met de bewijsvoering van Moravcsik met betrekking tot rol van “peak organisations” in de casus van de Gaulle.

Lieshout, Segers, *De Gaulle, Moravcsik*, p. 114-116.

concurrentie. Hierbij werd in het bijzonder gestuit op een afwijzende houding van Duitsland. Of deze opmerking in het plan Lubbers ging om een bewuste formulering die eventueel was ingegeven was door pressiegroepen, of dat het ging om een semantisch onhandigheid, valt niet vast te stellen. Mocht dit wel zo zijn, dan zou dit een aanwijzing kunnen zijn voor eventuele druk van de Nederlandse elektronica-industrie op de overheid.

Van Nederlandse zijde bestond lichte teleurstelling over het uiteindelijke lot van de Nederlandse voorstellen op het gebied van technologie. Duitsland leek hierin niet mee te gaan. Met name omdat in de Duitse perceptie de dreiging uit Japan minder was dan in de Nederlandse.

Dit alles ging over economische problemen waar Europa mee te kampen had en uitdagingen waar het voor stond. Het volgende hoofdstuk gaat over de vraag hoe daarnaast ook een *relance* van de Europese instituties tot stand kon worden gebracht.

3. De Commissie-Dooge.

Een hybride vorm.

Bovenbeschreven gebeurtenissen vonden plaats in een periode waarin diverse initiatieven werden ondernomen met betrekking tot de toekomst van de Europese instituties.

In 1979 hadden de eerste rechtstreekse verkiezingen voor het Europese parlement plaatsgevonden. Onder leiding van de Italiaanse Europa veteraan Altiero Spinali werd vervolgens geprobeerd het parlement uit te bouwen tot een constituerende vergadering. Dit resulteerde in het beroemde "Spinali initiatief", wat begin 1984 leidde tot het aannemen van een ontwerpverdrag voor een Europese Unie door het Europees Parlement. Eveneens was in 1980 Griekenland als nieuw lid toegetreden en waren eerder in 1979 de toetredingsonderhandelingen met Spanje en Portugal begonnen.

Met het zogenaamde Genscher-Colombo initiatief (naar de Duitse en Italiaanse ministers van Buitenlandse Zaken Hans-Dietrich Genscher en Emilio Colombo) werd vanaf 1981 een poging gedaan de Europese gemeenschap nieuw leven in te blazen. De top van Stuttgart in juni 1983 mondde uit in een "plechtige verklaring", die echter aan de bestaande tegenstellingen geen einde maakte. De top van Athene op 4 en 5 december 1983 was vervolgens geëindigd in een regelrecht debacle, hetgeen ook in Nederlandse beleidskringen voor enige ontreding had gezorgd met betrekking tot de toekomst van de Europese Gemeenschap. Hierbij kwam het van Nederlandse zijde tot een uitgebreide evaluatie naar het "waarom" van deze mislukking.¹⁰⁰

Op de top in Fontainebleau op 25 en 26 juni 1984 was er na lang onderhandelen uiteindelijk een akkoord bereikt over de Britse budgetkwestie. Britse obstructie was niet langer een sta-in-de weg voor politieke vooruitgang.¹⁰¹

Tijdens de top in Fontainebleau werd besloten tot de oprichting van twee comités die Europese integratie verder op weg moesten helpen. Het Adonnio comité had een meer algemene taak om publieke zichtbaarheid van Europa te vergroten. Hier werd weinig waarde aan gehecht, althans niet van de Nederlandse zijde. "Mocht dit gehele idee een stille dood sterven, dan lijkt mij dat geen groot verlies", aldus de directeur-generaal Europese Samenwerking.¹⁰² Vanuit diplomatiek oogpunt veel belangrijker was het "Ad hoc committee on institutional affairs" onder leiding van de Ierse senator James Dooge. In het hier volgende zal dan ook de totstandkoming van het rapport van deze commissie-Dooge worden besproken en de Nederlandse visie en

---

¹⁰⁰ ABZ, Code 996, inv. nr. 18560, Buza aan Tweede Kamer, 7/12/1983.

¹⁰¹ Begin jaren tachtig speelde de bekende kwestie van de Britse afdrachten aan gemeenschappelijke landbouwbeleid. Thatcher wilde 'her money back' en voerde een politiek van obstructie op het gebied van de EG.

¹⁰² ABZ, Code 996, inv. nr. 18563, Memorandum van DGES aan M (via S), 3/7/1984.

positie daarin. Belangrijkste criterium is daarbij te bepalen in hoeverre hier sprake was van “interstate bargaining” waarbij de “bargaining power” van staten de belangrijkste factor was.

3.1 Het rapport

Het Dooge comité bestond uit een afgevaardigde van alle tien toenmalige lidstaten, waarbij overigens niet allen dezelfde functie bekleedden in de diverse regeringen. Het was dus een gemêleerd gezelschap.

Nadrukkelijk werd bij het Dooge comité de vergelijking getrokken met het Spaak comité uit 1956 onder leiding van de Belg Paul-Henri Spaak welke een belangrijke rol speelde bij de totstandkoming van het Verdrag van Rome. Om die reden werd het comité ook wel aangeduid als ‘Spaak II’.¹⁰³ Het volgen van de ‘Spaak-methode’ schiep in die zin dan ook hoge verwachtingen. De commissie kwam in totaal elf keer bij elkaar in het jaar na de top van Fontainebleau.¹⁰⁴

Ierland, dat op moment van aanvang het voorzitterschap bekleedde van de Europese Raad, leverde de voorzitter in de persoon senator James Dooge. Ondanks het feit dat het comité de naam droeg van de Ierse senator, was hij niet de dominante figuur in de groep. De Fransman Maurice Faure was de spilfiguur. Hij was de persoonlijk afgevaardigde van de Franse president, die zoals we zagen zich persoonlijk had belast met het voortzetten van de Europese integratie. Faure was in het verleden ondertekenaar geweest van het verdrag van Rome, hetgeen de toewijding van Mitterand aan voortgang op Europees terrein onderstreepte. Volgens zijn Nederlandse collega in het comité, was het dan ook aan Faure te danken dat het rapport meer werd dan ‘een slap aftreksel van oude standpunten.’¹⁰⁵ De afgevaardigde voor het comité van Nederlandse zijde was staatssecretaris van Europese Zaken Wim van Eekelen.

Moravcsik wijst erop dat de commissie-Dooge uiteindelijk vooral een intergouvernementeel karakter had. Met name vanwege het feit dat er niet gesproken werd over het ontwerp verdrag van het Europese parlement, maar over een Frans regeringsvoorstel.¹⁰⁶ Tijdens de tweede bijeenkomst diende Faure namelijk een algemene tekst in die zou fungeren als overkoepelende nota voor het werk van de commissie.¹⁰⁷ Van Eekelen wijst er echter op dat Faure als Franse afgevaardigde ‘originele ideeën had die losstonden van de vaak dubbelzinnige officiële geluiden uit Parijs’.¹⁰⁸ Zo bezien zou dit het intergouvernementele karakter enigszins temperen, hoewel dat uiteraard alleen zou gelden voor de Franse inbreng. De speelruimte van bijvoorbeeld de van de Britse afgevaardigde Rifkind was naar het schijnt een stuk

---

¹⁰³ Het interim rapport dat werd ingediend op de Europese Raad in Dublin droeg zelfs de titel “Spaak II”. Zoals gezien in ABZ: 18563,

¹⁰⁴ Keatinge, *The European Council's*, p. 223.

¹⁰⁵ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 177.

¹⁰⁶ Moravcsik, *The Choice*, p. 371.

¹⁰⁷ Keatinge, *The European Council's*, p. 224.

¹⁰⁸ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 177.

minder.¹⁰⁹Over het mandaat van Van Eekelen zelf in het comité kunnen we vaststellen dat dit vrij breed was. Lubbers meldde daarover in een toelichting aan de Tweede Kamer december 1984 het volgende:

“Wat is de formele positie van de heer Van Eekelen in het comité? De heer Van Eekelen kan natuurlijk zijn jas van Nederlandse staatssecretaris voor Europese zaken niet uittrekken. Wij hebben echter in de ministerraad afgesproken hem een ruime vrijheid te geven om zich daar zo coöperatief mogelijk op te stellen.”¹¹⁰

In Nederland werd het standpunt met betrekking tot de in Fontainebleau ingestelde comités voorbereid in de coördinatiecommissie, die wekelijks vergaderde. Wim van Eekelen was hiervan de voorzitter.¹¹¹

Door deze commissie was betrokkenheid van de diverse Nederlandse departementen, en in het verlengde daarvan een goede politieke coördinatie, dus gewaarborgd. Dit blijkt ook uit enkele opmerkingen uit de conclusies van de coördinatiecommissie. “Bijzondere aandacht zal worden gegeven aan de adequate betrokkenheid van alle verantwoordelijke Departementen bij de materie, die in het ad hoc Comité voor het Europa van de Burger aan de orde zullen komen.”¹¹² In het licht van de eerder genoemde opmerking van de Directeur-Generaal Europese Samenwerking over dit specifieke comité, mag de opmerking over het “Europa van de Burger” overigens eigenaardig worden genoemd.

In het rapport van de Commissie werd ingegaan op de doelen, middelen en methodes. Drie doelen werden genoemd. Dit was in de eerste plaats de creatie van een interne economische ruimte. Daarnaast werd gestreefd naar de “promotie van de gedeelde waarden van beschaving” en ten derde een versterking van een Europese identiteit, hetgeen concreet neerkwam op uitbouw van de EPS.

Het punt van de economie is in het vorige hoofdstuk besproken. Op het andere punt, de ‘externe identiteit’, zijn de aanbevelingen niet los te zien van pogingen tot Europeanisering van het veiligheidsbeleid. De afhankelijkheid van de VS kon eerder in jaren zeventig verminderd worden door in te zetten op détente en daarmee vermindering van de hoofdoorzaak van de afhankelijkheid, namelijk de Sovjetdreiging. Na het stuklopen van de détente tussen Oost en West werd in Europa steeds sterker de noodzaak gevoeld om te komen tot een sterkere

---

¹⁰⁹ Dat was althans de mening van Mauro Ferri zoals weergegeven door een Nederlandse diplomaat. Ferri was zelf deelnemer was geweest namens Italië aan de commissie. Rifkind hield hier, aldus Ferri, vaak ruggespraak met Londen.

ABZ, 00973, Codebericht van Rome aan Den-Haag, 24/04/1985.

¹¹⁰ Handelingen der Staten-Generaal, 6 december 1984, p. 2164.

http://resourcecsigd.kb.nl/SGD/19841985/PDF/SGD_19841985_0000742.pdf (geraadpleegd 06/08/2012)

¹¹¹ Het ging hierbij meestal om ‘bemiddeling tussen Finaciën, Economische Zaken en Landbouw, soms ook Sociale zaken’. Van Eekelen, *Sporen trekken*, p. 169.

Zie archieven Coördinatie Commissie. ABZ, code inv. nr. 25746.

¹¹² ABZ, 25746, Conclusies Coördinatie Commissie 11/09/1984, p. 7.

Europese samenwerking en verzelfstandiging.¹¹³ Op dit gebied kwam er dan ook een initiatief van de Duitse vertegenwoordiger Ruhfus. Hij deed hierbij het voorstel om te komen tot een politiek secretariaat. Hierbij speelden veiligheidspolitieke overwegingen een rol. 'Ruhfus wilde meer Europees overleg, vooral nu de VS steeds meer zaken rechtstreeks met Moskou regelde'.¹¹⁴ Dit geheel in lijn met het eerdere Genscher-Colombo initiatief. Versterking van de EPS had bij Nederland in de jaren zeventig nog gevoelig gelegen, maar gaandeweg was de praktische waardering hiervoor gegroeid.¹¹⁵ In dit licht is dan ook de heropstart van de West-Europese Unie te beschouwen met de declaratie van Rome in oktober 1984.¹¹⁶

De middelen om genoemde doelen te bereiken zouden zijn; een betere besluitvormingsprocedure in de Raad, versterking van de Commissie, het Europees Parlement en het Hof van Justitie. De voorgestelde methode bestond erin om binnen korte tijd de staten van de Europese Gemeenschap bijeen te roepen 'to negotiate a draft European Union Treaty'.¹¹⁷

Veel discussie in de commissie ging over het al dan niet herzien van het Luxemburg compromis, onder andere omdat hierin de belangrijkste sleutel was gelegen voor het tot stand brengen van een interne markt. Belangrijke inzet van de Nederlandse delegatie was het voorkomen van de officiële legitimatie van het 'vitaal belang', zoals dit tijdens het compromis van Luxemburg tot stand was gekomen.¹¹⁸ Verschillende opties werden besproken. Zo zette Fransman Faure zich in voor een 'objectivering' van het vitaal belang, waarbij een land objectieve criteria moest aanvoeren wilde ze haar vitaal belang inroepen. Nederland wilde het vitaal belang het liefst in zijn geheel afschaffen.¹¹⁹

Volgens Keatinge en Murphy leek Nederland zich in de commissie-Dooge enigszins op de vlakte te houden, in tegenstelling tot bijvoorbeeld België. Als mogelijke verklaring hiervoor zien zij eventuele banden met de Britten.¹²⁰ Toch had Van Eekelen zeker de indruk dat de Britse vertegenwoordiger Rifkind, 'constructief meedeed'.¹²¹ De Italiaanse speciale afgezant Mauro Ferri had wel de indruk dat de opstelling van Rifkind in de commissie-Dooge gaandeweg een 'evolutie doormaakte', waarbij hij zich geleidelijk meer coöperatief opstelde, waarbij hij wel nauw in contact bleef met Londen.¹²²

---

¹¹³ R. Seidelman, *WEU and EC; Competition or Cooperation for Western Europe's Security?* In: P. Tsakaloyannis (ed.), 'The Reactivation of the Western European Union: The Effects on the EC and its Institutions', Maastricht 1985.

¹¹⁴ Van Eekelen, *Sporen trekken*, p.181.

¹¹⁵ Kwast-van Duursen, *Het Nederlandse EG-beleid*, p. 710.

¹¹⁶ Keatinge, Murphy, *The European Council's*, p. 226-227.

¹¹⁷ Rapport van de commissie-Dooge, p. 32.

¹¹⁸ Om een einde te maken aan de impasse die was ontstaan door de Franse 'lege stoel politiek' in 1965. Werd in het zogenaamde 'compromis van Luxemburg' afgesproken dat staten een konden aanvoeren dat een 'vitaal belang op het spel stond, waardoor er niet met meerderheid gestemd kon worden.

¹¹⁹ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 178.

¹²⁰ Keatinge, *The European Council's*, p. 233.

¹²¹ Van Eekelen, *Sporen trekken*, p. 180

¹²² Dit is een weergave van de mening van Mauro Ferri vanuit de Nederlandse ambassade te Rome. ABZ, 00973, Codebericht van Rome aan Den-Haag, 24/04/1985.

Het eerste interim verslag van de commissie-Dooge werd gepresenteerd op de Europese Raad in Dublin van 2 en 3 december. Tijdens de bijeenkomst werd er niet diepgaand over gesproken.¹²³ Wel sprak Lubbers hier de in het vorige hoofdstuk besproken interventie uit met betrekking tot samenwerking op het gebied van technologie.

Voorafgaand werd in de coördinatiecommissie gesproken over de voorbereiding van de top in Dublin. Voor het bijeenroepen van een ICG achtte men de tijd nog rijp, gezien het feit dat de gesprekken in de commissie-Dooge nog niet afgerond waren. Er werd echter wel rekening gehouden met de gedachte dat Frankrijk en Duitsland, als initiatiefnemers van de commissie-Dooge, 'duidelijkheid zouden wensen over het perspectief van een dergelijke conferentie'.¹²⁴

Duidelijk was wat Nederland in zo'n geval te doen stond. "nederland kan zich in dat geval allerm minst permitteren om t.a.v. de gedachtevorming over de toekomst van europa buitenspel te blijven staan en zal daarom aansluiting zoeken bij de koplopers (sic)." ¹²⁵

De reden dat Nederland zo voorzichtig was, ligt in het feit dat het bijeenroepen van een Europese top is geen sinecure is . Een dergelijke bijeenkomst heeft een grote symbolische en propaganda waarde, hetgeen gelijktijdig betekent dat de politieke kosten van een mislukking navenant zijn.¹²⁶ Het betekent het nemen van een groot politiek risico waarbij een zeer nauwkeurige voorbereiding essentieel is.

Het rapport van het Dooge comité was uiteindelijk geen eenduidig rapport en was meer een *agreement to disagree*. Er werd flink wat voorbehoud gemaakt en een groot aantal voetnoten, voornamelijk afkomstig waren van Deense, Griekse en Britse zijde, (ont)sierden het stuk. De uiteindelijke presentatie aan de Europese Raad vond plaats in maart 1985 op de Europese top in Brussel. Deze bijeenkomst stond echter meer in het teken van de toetreding van Spanje en Portugal. De uiteindelijke bespreking ervan werd dan ook doorgeschoven naar de komende top in Milaan.

Het comité-Dooge stond wel in de belangstelling van kringen uit het bedrijfsleven, zo blijkt uit de verslagen van het Centraal Orgaan, echter of het geheel aan institutionele vraagstukken op zichzelf een groot agendapunt was van het bedrijfsleven, valt niet met zekerheid te zeggen. Eerst en vooral ging het om de voltooiing van de interne markt, of dit door institutionele hervormingen of door meer informele afspraken moest geschieden was van secundair

---

¹²³ Keatinge, *The European Council's*, p. 223.

¹²⁴ ABZ, inv. nr. 18563, Den Haag (Van den Broek) aan ambassades EEG en PV Brussel, 29/11/1984, p.3

¹²⁵ ABZ, inv. nr. 18563, Den Haag (Van den Broek) aan ambassades EEG en PV Brussel, 29/11/1984, p.3.

¹²⁶ Zie het hoofdstuk over 'summitry' in: Berridge, *Diplomacy*, p. 174-193.

belang.¹²⁷Ook voor Van Eekelen lag de waarde van het rapport ‘het meest in de grote nadruk op een homogene interne economische ruimte’.¹²⁸

Over de rol van Europese Commissie bij het eindrapport van de commissie-Dooge is geen eenduidigheid. De Permanent Vertegenwoordiger in Brussel gaf echter de volgende indruk over de houding van Delors. “de commissie zal zich echter onthouden van een formele stellingname mbt de aanbevelingen van het dooge comite.(sic)”¹²⁹

In Den Haag bestond teleurstelling over de in Nederlandse ogen geringe belangstelling van Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk voor de conclusies van de commissie-Dooge.¹³⁰Met name de Franse terughoudendheid is opvallend aangezien zij juist in de commissie hoog hadden ingezet. “teleurstellend was dat van franse zijde werd voorgesteld deze conclusie nog verder af te zwakken. mede door nederlands toedoen gelukte het de klankkleur van de uiteindelijke conclusie in positieve zin bij te stellen.”¹³¹

Elders wordt vermeldt dat

“de franse, duitse en engelse deelnemers aan de e r [29-30 maart 1985 te Brussel, SS] bleken geen merkbare behoefte te hebben aan enige inhoudelijke discussie van het door het comite uitgebrachte rapport. evenmin waren zij geneigd afspraken te aanvaarden omtrent de voorbereiding van de substantiële gedachtewisseling te milaan.”¹³²

In het voorwoord van het uiteindelijke rapport werd gesteld dat de Europese Gemeenschap “is now in a state of crisis and suffers from serious deficiencies [...] after 10 years of crisis, Europe, unlike Japan and the United States, has not achieved a growth rate sufficient to reduce the disturbing figure of 14 million unemployed.”¹³³

3.2 Deelconclusie

Moravcsik hecht weinig waarde aan het eidelijke rapport, maar het is de vraag in hoeverre dit terecht is.¹³⁴ De commissie-Dooge was geen interstatelijke onderhandeling in strikte zin. Meer was het bedoeld als instrument voor het aftasten van een consensus.

---

¹²⁷ NA, Centraal Orgaan 20/12/1984, p.8

¹²⁸ Van Eekelen, *Sporen trekken*, p.182.

¹²⁹ ABZ, 00973, bericht van PV uit Brussel aan Den Haag, 29/5/1985.

¹³⁰ ABZ, 00973, Bericht van Minister aan Tweede Kamer op 2/4/1985.

¹³¹ ABZ, 18563, Brief van Den-Haag een PV te Brussel, 06/12/1984.

¹³² ABZ, 00973, Den Haag aan PV te Brussel, 02/04/1985.

¹³³ Rapport van de commissie-Dooge, zoals te vinden op (.) p. 11.

¹³⁴ In zijn artikel uit 1991 meldde hij nog wel dat “The symbolic significance of the Dooge Committee was enormous” Moravcsik, *Negotiating*, p. 38.

Echter later stelt hij:

“[R]ecall that the Committee’s importance had been downgraded due to the Franco-German diplomatic misstep.”

Moravcsik, *The Choice*, p. 371.

In Nederlandse beleidskringen werd veel waarde gehecht aan het uiteindelijke eindrapport en er werd geprobeerd in bilaterale contacten te wijzen op de waarde van het rapport als wegwijzer voor de verdere institutionele toekomst van de Europese Gemeenschap. Dit bleek bijvoorbeeld in de voorbereiding van het gesprek van premier Lubbers met president Mitterand.

De commissie-Dooge was een heterogeen geheel. Niet alleen waren de afgevaardigden van een verschillende politieke signatuur, ook de mate van bewegingsruimte die hen werd gegund door hun respectievelijke hoofdsteden varieerde. De positie van de Nederlandse afgevaardigde Wim van Eekelen ten opzichte van Den-Haag was vrij ruim. In Den-Haag was Van Eekelen voorzitter van de interdepartementale coördinatiecommissie. Dit kan in de eerste plaats zijn informatiepositie met betrekking tot de Nederlandse beleidsvoorkeuren een stevige basis hebben gegeven, aangezien de zaken vooraf grondig werden doorgesproken met collega's van de verschillende departementen en politieke signatuur. Hierop aansluitend kan dit hebben gezorgd voor een sterk en vooral nauwkeurig mandaat voor Van Eekelen als Nederlandse vertegenwoordiger in de commissie-Dooge. Dit is waarschijnlijk dan ook de reden dat Lubbers kon melden hem 'ruime vrijheid' te hebben gegeven.

In kritiek op de stelling van Moravcsik dat 'preference intensity' van de drie grote lidstaten het belangrijkste criterium is voor de uitkomst van de onderhandelingen, kan dus worden gewezen op de specifieke eigenschappen, de inherente sterktes en zwaktes, van de onderhandelaars. Juist omdat in Nederland een coördinatiecommissie bestond waarin het beleid van de diverse Nederlandse ministeries om het terrein van Europese Zaken met elkaar werd afgestemd, kan dit hebben geleid van een relatief sterke positie van Nederland als onderhandelaar, aangezien ze uniform kon optreden. Dit was bij met name Duitsland veel minder het geval.¹³⁵

Ook kan worden gesteld dat de commissie-Dooge geen interstatelijke onderhandeling in strikte zin was. Het liberaal-intergouvernementalisme kan niet goed uit de voeten met een fenomeen als de commissie-Dooge. De deliberaties van de commissie geven het beeld van een hybride vorm tussen "interstate bargaining" en een brainstormsessie op hoog niveau, zij het wel ingeperkt door politieke instructies vanuit de respectievelijke hoofdsteden. Echter ook de mate waarin dit gebeurde verschilde. Niet alleen instructies vanuit de respectievelijke hoofdsteden speelden een rol in de uitkomst, ook de ideeën van individuele deelnemers. Ook op dit punt is er dus sprake van een hybride vorm.

Daarnaast doet het verschil tussen grote en kleine staten zich met name voelen op grote politieke toppen tussen de staatshoofden en regeringsleiders. Bij een dergelijke exercitie als de commissie-Dooge is dat veel minder het geval.

---

¹³⁵ Zo wijst bijvoorbeeld ook Pedersen op feit dat in de Duitse overheid verschil van mening bestond over wie precies moest plaatsnemen in de commissie, hetgeen de effectiviteit van de Duitse diplomatie niet ten goede kwam. Pedersen, *Germany, France*, p. 98.

Er was weliswaar interesse vanuit het Nederlandse bedrijfsleven voor de werkzaamheden van de commissie, maar er is geen enkele aanwijzing dat “pressie” van deze groepen een rol speelde bij de uitkomst op het gebied van de interne markt.

Zoals eerder opgemerkt (zie par. 1.2.3.) kan liberaal-intergouvernementalisme ook moeilijk een verklaring bieden voor verdergaande samenwerkingsvoorstellen op het gebied van politieke samenwerking in het EPS. Moravcsik stelt dat de totstandkoming van “non economic collective goods” kan plaatsvinden wanneer de voorkeuren van belangengroepen “are weak uncertain or diffuse” omdat regeringen dan in staat zullen zijn “to pursue broader or more idiosyncratic goals.”¹³⁶ Echter bepaalde handelingen van regeringen verklaren louter vanuit de afwezigheid van veronderstelde belemmeringen is theoretisch zwak en kampt bovendien met een falsificatieprobleem. Immers bij het tot stand brengen van “broader or more idiosyncratic goals” simpelweg kan gesteld worden dat de binnenlands politieke handelingsvrijheid van overheden blijkbaar vrij groot was, terwijl bij de afwezigheid van deze doelen simpelweg het tegenovergestelde beweerd kan worden. De theorie is op dit punt niet te testen. Veel waarschijnlijker is dat rechtstreekse geopolitieke motieven hierbij een rol speelden.

In het Dooge-rapport stonden weliswaar vele voetnoten waarin een voorbehoud werd gemaakt door de meer terughoudende staten. De vraag is echter wat de waarde van een dergelijke voetnoot is als de uiteindelijke inzet van het rapport in deliberaties op hoger politiek niveau, de ‘diplomatieke verkoop’, met name geschiedt op grond van de hoofdtekst. Voetnoten hebben in een dergelijk geval vooral waarde ‘ter kennisgeving’ van het gemaakte voorbehoud en kunnen tijdens een diplomatiek momentum vrij gemakkelijk terzijde geschoven of genegeerd worden.

Ook de kritiek van Schimmelfenning dat lidstaten ‘have institutional preferences in addition to policy preferences’ in plaats van omgekeerd zoals bij Moravcsik wordt gesteld, speelt hier mee.¹³⁷ Nederland zocht al lange tijd middelen om het ‘vitaal belang’ te ondergraven ook voordat men sterk ging inzetten op de totstandkoming van de interne markt.

Het rapport van de commissie-Dooge had geen vanzelfsprekend belang. Dit belang moest er in toekomstige deliberaties aan gegeven worden door de lidstaten. Belangrijk hierbij was in welke mate het rapport ‘verkocht’ kon worden als belangrijke basis voor de verdere toekomst van de Europese Gemeenschap ten opzichte van eventuele concurrerende alternatieve toekomstvisies. Een belangrijke taak hierin zou toevallen aan het Italiaanse voorzitterschap tijdens de komende top in Milaan.

---

¹³⁶ Moravcsik, *Power and Preferences*, p. 494.

¹³⁷ Schimmelfenning, *Liberal Intergovernmentalism*, p. 82.

4. Europese top in Milaan.

Triomf van de tactiek.

Op 28 en 29 juni 1985 vond de top plaats van de Europese Raad te Milaan. De verwachtingen voor de top waren vooraf niet bijzonder hoog gespannen. Van Eekelen probeerde optimistisch te zijn 'aangezien wij hoog moesten mikken om ergens uit te komen'.¹³⁸

Het rapport van de commissie-Dooge lag inmiddels op tafel, maar de gesprekken gingen echter niet alleen over het rapport. Vlak voor de top, 14 juni, werd een belangrijk document aangeleverd met betrekking op het tot stand brengen van de interne markt. Het zogenaamde Witboek van de Britse eurocommissaris van handel Lord Cockfield was aldus Dinan 'one of the most important documents ever prepared for the European Council's deliberations'.¹³⁹ Hierin werd een gedetailleerd spoorboek gepresenteerd over het uit de weg ruimen van concrete handelsbelemmeringen. Hooggestemde Europese retoriek kwam in de tekst niet voor, zodat het niet teveel weerstand zou oproepen bij meer sceptische partners. Het Witboek bevatte daarnaast veel voorstellen over economische deregulatie wat name bedoeld lijkt te zijn om tegemoet te komen aan sterke Britse verlangens.¹⁴⁰ Het is vooral de link die hiermee werd aangebracht tussen het tot stand brengen van institutionele hervormingen, waartoe in het Dooge-rapport toe werd opgeroepen en waar met name de Britten zeer op tegen waren, en institutionele hervormingen die het Witboek haar relevantie gaven. Deze link wordt door George Ross omschreven als Delors "shrewdest move".¹⁴¹ De belangrijkste beslissing die tijdens Milaan werd genomen was echter het bijeenroepen van een Intergouvernementele Conferentie (ICG), zoals ook in het rapport-Dooge werd voorgesteld.

Het was er steeds meer op gaan lijken dat van Franse zijde met name Mitterand voorafgaand aan de top sceptische gedachten begon te ontwikkelen met betrekking tot het houden van een ICG. Ook Van Eekelen verbaasde zich over de plotselinge Franse twijfel over het nut hiervan.¹⁴² Dat men van Nederlandse zijde hier niet helemaal gerust op was bleek uit een uitvoerige analyse die de Nederlandse ambassadeur te Parijs gaf van de uitspraken van Franse president.¹⁴³

Op het Nederlandse departement werd vooraf veel verwacht van een succesvolle implementatie van het rapport-Dooge. In een advies aan de directeur-generaal Europese

---

¹³⁸ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 183.

¹³⁹ Dinan, *Ever Closer Union*, p. 104.

¹⁴⁰ Ross, *Jacques Delors*, p. 31.

¹⁴¹ Ross, *Jacques Delors*, p. 32.

¹⁴² Eekelen, *Sporen trekken*, p. 183.

¹⁴³ ABZ, 00973, Codebericht van Parijs aan Den-Haag, 10/05/1985.

samenwerking aan minister-president Lubbers voorafgaand aan een ontmoeting met president Mitterand op 19 juni, werd dan ook gevraagd hier vooral aandacht aan te besteden. Vooral nu de Franse president naar het scheen een 'ontmoedigde en ontmoedigende opstelling' liet zien over het nut van een dergelijke exercitie.¹⁴⁴

Waar men vooral op hoopte was dat tijdens de komende top in Milaan spijkers met koppen zouden worden geslagen over de verdere institutionele toekomst van Europa. Om die reden was het belangrijk voortgang te maken omdat anders 'het getij zal verlopen aangezien men in december reeds zoveel dichterbij de nationale verkiezingen en het momentum van rapport-Dooge tegen die tijd is verdwenen'.¹⁴⁵

Het rapport van de commissie-Dooge was niet het enige document dat een visie poogde te geven over de institutionele toekomst van Europa. Vlak voor de top in Milaan werd ook een Frans-Duits voorstel aangeleverd.¹⁴⁶ Het ontwerp was een unieverdrag, maar volgens Keatinge en Murphy was dit misleidend aangezien het alleen maar ging over politieke samenwerking en veiligheid.¹⁴⁷ Van Eekelen meldt dat dit Frans-Duitse ontwerp de topconferentie beheerste, echter dit beeld wordt door andere bronnen tegengesproken.¹⁴⁸

Deze plotselinge Frans-Duitse actie kon in diplomatieke kringen in elke geval op weinig Brits begrip rekenen.¹⁴⁹ Gazzo meldt dat er ook een Nederlands voorstel werd aangeleverd, waarin echter een verwijzing naar secretariaat en de Europese ontbraken.¹⁵⁰ Hierover wordt echter in de bekeken archieven en in het jaarboek van Buitenlandse Zaken met geen woord gerept.¹⁵¹

Moravcsik wijst erop dat Delors sceptisch was voorafgaand aan van Milaan over het nut van een eventueel bijeenroepen van een ICG. Algemeen is het beeld dat Delors er weinig voor

---

¹⁴⁴ ABZ, 00974, Memorandum van DGES aan MP en M, 19/06/1985, p. 3.

¹⁴⁵ ABZ, 00974, Memorandum van DGES aan MP en M, 19/06/1985, p. 3.

¹⁴⁶ Van Eekelen meldt dat ze het Frans-Duitse voorstel kregen aangeleverd vlak voor vertrek van het regeringsvliegtuig naar Milaan. Of de timing een bewuste tactiek was laat hij in het midden. 'In ieder geval heeft het element van verassing goed gewerkt.'

Eekelen, *Sporen trekken*, p. 186.

¹⁴⁷ Keatinge, Murphy, *The European Council's*. p. 229.

¹⁴⁸ Eekelen, *Sporen trekken*. P. 186.

In het archief van Buitenlandse Zaken komen we onder andere de volgende tekst tegen:

"Zoals was te voorzien, heeft de Europese Raad het grootste gedeelte van tijd besteed aan de behandeling van het vraagstuk van de follow-up die gegeven zou dienen te worden aan het rapport van het ad hoc comité voor institutionele vraagstukken (Comité Dooge)."

ABZ, 00973, Buza aan Tweede Kamer, 03/06/1985

¹⁴⁹ De Britse vertegenwoordiger in Parijs maakte onder andere zijn ongenoegen, en dat van de Britse premier bekend. "hij noemde dit fait accompli waarmede mevr. tachter 24 uur avant milaan werd geconfronteerd een slag in haar [Thachter, SS] gezicht en hij vreesde hiervan, ondanks zijn tot kalmte manend advies, een hevige reactie harerzijds." Ook was men van Britse zijde niet te spreken over het gebruik van het woord "unie" in de ontwerp tekst, iets wat zeer gevoelig lag in de Britse binnenlandse politiek.

ABZ, 00974, Codebericht van Parijs aan Den Haag, 28/06/1985.

¹⁵⁰ Gazzo, *Towards European Union*, p. 17

¹⁵¹ Vermeldt wordt slechts dat er met betrekking tot versterking van de EPS overleg wordt gevoerd op basis van Frans-Duitse en Britse voorstellen.

Jaarboek Buitenlandse Zaken 1984-1985, p. 91.

voelde een ICG bijeen te roepen omdat hij bang was voor mislukking.¹⁵² Dit beeld wordt bevestigd door Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigers te Brussel die in hun gesprekken met Delors de indruk hadden dat het volgens Delors weinig zin had een ICG bijeen te roepen, 'indien geen prealabele consensus was geconstateerd'.¹⁵³ Ook bij Van Eekelen bestond het beeld dat 'Delors voorzag dat een debat over de toekomst van Europa niks zou opleveren'.¹⁵⁴

De vraag is hierbij echter wel in hoeverre diplomatieke bronnen een volledig inzicht geven in deze kwestie. Ken Endo wijst erop dat Delors met name rond het begin van zijn voorzitterschap, dat begon op 1 januari 1985, nog een "low profile" statuus had. Zulks ook in het licht van de voorgaande Commissievoorzitter Gaston Thorn die blijkt had gegeven van weinig daadkracht voor institutionele hervormingen. 'The lack of salience gave a sense of 'stealth' to what Delors was to do in the run up to the adoption of the SEA and lowered the guards of the memberstates' governments'.¹⁵⁵ Op het gebied van institutionele hervormingen was zijn houding ambigu. In januari 1985 liet hij zich weliswaar nog openlijk sceptisch uit over wijziging van het Europese verdrag, echter in de maanden voorafgaand aan de top in Milaan veranderde dat.

Door een overambitieuze indruk te maken op het terrein van institutionele hervormingen zou hij sceptici, met name de Britse premier Thatcher, voor het hoofd kunnen stoten, iets wat hij dan ook ten zeerste vermeed.¹⁵⁶ Thatcher had weliswaar de kandidatuur van de socialist Delors als voorzitter van de Commissie gesteund, maar dit was louter omdat hij bekend stond als relatief marktgeoriënteerd binnen de socialistische familie. Feit was namelijk dat Delors als Franse minister van financiën een belangrijke rol gespeeld bij de ommekeer van de Franse politiek in 1983.

In Nederlandse beleidskringen bestond de hoop dat de top zich zou concentreren op hoofdzaken en niet in het teken zou komen te staan van bijvoorbeeld een eerder Duits veto over de graanprijzen. Dit had bij sommigen voor onrust gezorgd over de uiteindelijke gezindheid van Duitsland voor Europa.¹⁵⁷

Op de eerste dag van top gingen de gesprekken voornamelijk over de vraag of er al dan niet tot een verdragwijziging moest worden gekomen. Hier was met name Groot-Brittannië zeer op tegen. In de nacht tussen de eerste en tweede dag van de Europese top, werden ontmoetingen gehouden tussen het Italiaanse voorzitterschap en leden van de Europese

---

¹⁵² Ross, *Jacques Delors*, p. 31.

¹⁵³ Dit was de indruk van de PV te Brussel na een lunch met Delors op 20 mei 1985. ABZ, 00973, PV te Brussel aan Den-Haag, 21/05/1985.

¹⁵⁴ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 186.

¹⁵⁵ Ken Endo, *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors; The politics of Shared Leadership*, Oxford 1999. p. 134.

¹⁵⁶ Dinan *Ever Closer Union*, p. 104.

¹⁵⁷ ABZ, 00974, Memo van DGES aan MP en M, 19/06/1985.

Commissie.¹⁵⁸ Vervolgens kwam op de tweede dag van de top, het Italiaanse voorzitterschap met het voorstel tot het lanceren van een ICG, door het invoeren van artikel 236 van het verdrag van Rome.

De beslissing van Italië om te komen tot een stemming voor een ICG wordt gezien als verassend.¹⁵⁹ De beslissing werd genomen door meerderheidsstemming met Denemarken, Griekenland en het Verenigd Koninkrijk als tegenstemmers. Louter het feit dat ergens over gestemd werd tijdens de Europese Raad was hoogst ongebruikelijk. Eigenaardig is dat de mogelijkheid van een 'artikel 236 procedure' simpelweg niet in de hoofden van enkele Raadsdeelnemers lijkt te zijn opgekomen, althans niet bij Thatcher. De Italiaanse minister Andreotti 'toverde het uit de hoge hoed' en gaf daarmee Thatcher het nakijken. De Britse premier was blijkbaar niet goed genoeg op de hoogte van de mogelijkheden die het verdrag van Rome bood.¹⁶⁰

Naar het schijnt waren de Griekse, Deense en Britse regeringsleiders zeer verbolgen over deze beslissing.¹⁶¹ Italië was er vooraf echter veel aan gelegen om te komen tot het besluit voor het bijeenroepen van een ICG op de top in Milaan. Het niet bereiken van een overeenstemming over verdere voortgang zou 'een jaar na de top van Fontainebleau een zeer groot echec zijn en moeilijk aan de publieke opinie uit te leggen', aldus de speciale afgezand van de Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken Maurice Ferri.

Om dit bewerkstelligen probeerden de Italianen om door middel van bilaterale diplomatie al vooraf enigszins tot een consensus te komen op dit gebied. Hierin geeft de Nederlandse diplomatieke correspondentie enig inzicht.¹⁶² Mauri Ferri, die als speciale afgezand van de Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken Giulio Andreotti deel had genomen aan de commissie-Dooge, reisde de Europese hoofdsteden af met dit doel.

Uiteindelijk echter richtte de woede zich vooral op het feit dat de Italianen een beroep deden op artikel 236 van het verdrag van Rome wat de bijeenroeping van een ICG met meerderheidsstemming toestond. Het zonder meer invoeren van dit artikel was echter tot 29 juni 1986 niet de norm geweest en veroorzaakte dan ook grote verontwaardiging bij de terughoudende landen.

---

¹⁵⁸ Beach, *The Dynamics*, p. 53.

¹⁵⁹ Pedersen, *Germany, France*, p. 105.

Moravcsik meldt dat het onverwacht was 'at least for some participants'.

Moravcsik, *The Choice*, p. 363.

¹⁶⁰ Vgl. de memoires van de toenmalig Belgische premier en deelnemer Wilfried Martens. "There was heated discussion about holding an Intergovernmental Conference [...]. "You cannot decide that" shouted Thatcher, "because I oppose it". [...] Giulio Andreotti who was jointly conducting the meeting with Prime Minister Bettino Craxi, immediately picked up the Treaty of Rome and quoted Article 236, from which it appeared that a decision could be made on the holding of an ICG by a simple majority."

W. Martens, *Europe; I Struggle, I Overcome*, Dordrecht 2008. p. 92.

¹⁶¹ Pedersen, *Germany, France*, p. 105

¹⁶² ABZ, 00973, Codebericht Rome aan Den-Haag, 24/04/1985,

De top van Milaan was de eerste grote Europese top met Jacques Delors als voorzitter van de Europese Commissie. Tijdens de top van Fontainebleau was de rol van de Commissie nog beperkt geweest.¹⁶³ De vraag komt op of het de Commissie was die ervoor zorgde dat op de tweede dag van de top alsnog werd besloten tot het bijeenroepen van een ICG. Volgens Derek Beach speelde Delors een sleutelrol in deze beslissing.¹⁶⁴ Volgens Endo speelde hierbij ook Delors ondergeschikte Emile Noel een rol.¹⁶⁵

Dat Nederland direct instemde met het houden van een ICG is in het licht van voorgaande niet verwonderlijk. Men wilde immers ‘aansluiting houden met de koplopers’. Daarnaast was Nederland zoals we zagen een zeer groot voorstander van verdere voortgang op het gebied van de interne markt.

Ondanks de succesvolle beslissing tot het houden van een ICG, die voor een belangrijk deel aan het Italiaanse voorzitterschap te danken was, was men in Nederland van oordeel dat het Italiaanse voorzitterschap ‘matig’ gepresteerd had. Dit vooral vanwege het chaotische verloop.¹⁶⁶

In literatuur wordt verder nog gemeld dat de Benelux coördinatie over het algemeen in de jaren tachtig geringe resultaten opleverde.¹⁶⁷ Echter in deze specifieke episode trok Nederland samen op met de andere landen van de Benelux, “die resulteerde in de gecoördineerde en gezamenlijk gepresenteerde standpunten.” Hierover was men in Den-Haag zeer tevreden.¹⁶⁸

Deelconclusie

Nederland wilde hoog inzetten op de top in Milaan, maar was tegelijkertijd pessimistisch over eventuele mogelijkheden tot vooruitgang. Nederland zette in op institutionele hervormingen in lijn met de toespraak die Lubbers eerder al had gehouden op de top in Dublin in december 1984. Nederland had deze institutionele voorkeuren echter al lang voordat de eigenlijke onderhandelingen in de jaren tachtig begonnen. Zo was het ‘vitaal belang’ voortvloeiend uit het compromis van Luxemburg voor Nederland al lange tijd een doorn in het oog. Het is daarmee de vraag of er werd gekozen voor een institutioneel arrangement vanwege het najagen van een

---

¹⁶³ Interessant is hierbij de beoordeling die hiervan werd gegeven van Duitse zijde over rol van Commissie tijdens Fontainebleau, zoals naar voren komt in diplomatieke contacten met Nederland.

“[...] de commissie had blijk gegeven van gebrek aan politieke moed. zij had zich vrijwel zonder slag of stoot door de Europese raad laten platwalsen en daardoor zelve haar secundaire rol geaccentueerd.”

ABZ, 18563, Codebericht Bonn aan Den-Haag, 12/07/1984

¹⁶⁴ Beach, *The Dynamics*, p. 53. Beach baseert zich hierbij op een door hem afgenomen interview

¹⁶⁵ K. Endo, *The Presidency of the European Commission under Jaques Delors; the politics of shared leadership*, p. 138.

¹⁶⁶ ABZ, 00975, Codebericht Den Haag aan PV te Brussel, 02/07/1985.

¹⁶⁷ Hellema, *Buitenlandse politiek*, p. 332.

¹⁶⁸ ABZ, 00975, Brief van Buza aan Tweede Kamer, 03/06/1985.

'credible commitment' zoals de theorie van Moravcsik stelt. Verder is erop gewezen dat het bijeenroepen van de ICG op zichzelf al een institutionele vernieuwing was.¹⁶⁹

Aan de hoge Nederlandse inzet in het bereiken van resultaat op de top in Milaan moeten uiteraard geen voorbarige conclusies worden verbonden, aangezien ook andere landen waarde hechtten aan voortgang.

Opgemerkt moet worden dat de belangrijkste beslissing tijdens deze top, het besluit tot het bijeenroepen van een ICG, voornamelijk te danken was aan een actor van de tweede categorie namelijk Italië. Dit is op zichzelf al een doorbreking van Moravcsiks beperkte visie op de fundamentele rol van de 'Grote Drie'. Frankrijk en Duitsland waren niet de voornaamste landen die hierop inzetten. Mitterand was om pragmatisch redenen zelfs enigszins terughoudend, maar steunde het besluit uiteindelijk wel.

Nederlandse diplomatieke bronnen geven een beperkt inzicht in de rol van de Commissie, maar op basis van de literatuur kunnen wij stellen dat er wel degelijk een belangrijke rol was weggelegd voor de Commissie. Delors was aanvankelijk terughoudend over de mogelijkheid tot het bijeenroepen van een ICG, omdat hij dit niet het geëigende middel achtte. Er zijn wel aanwijzingen dat deze terughoudendheid met name tactisch van aard was.

Hoewel Den-Haag, met name door Permanent Vertegenwoordiger te Brussel, nauwkeurig op de hoogte werd gehouden omtrent de mening van leden van de Europese Commissie en met name van Jacques Delors, zijn er in de archieven weinig aanwijzingen te vinden dat Delors Nederlandse politici direct beïnvloedde. Dit hoefde echter ook niet nodig te zijn, aangezien Nederland uit zichzelf al bereid was verdere voortgang te steunen, 'aansluiting wilde houden bij de koplopers' en een speler was van een kleiner formaat. Lobbyacties van Delors richtten zich eerder op Bonn en Parijs.¹⁷⁰

---

¹⁶⁹ Budden, *Observations*, p.77.

¹⁷⁰ Endo, *The Presidency*, p. 144-146.

5. De Intergouvernementele Conferentie

Interstatelijke onderhandelingen in eigenlijke zin?

De controversiële beslissing van het Italiaanse voorzitterschap tot het houden van een meerderheidsstemming voor het bijeenroepen van een ICG, leidde aanvankelijk tot grote woede aan Griekse, Deense en Britse zijde. Echter ‘uiteindelijk zou iedereen eieren voor zijn geld kiezen en redelijk constructief meedoen’, aldus van Eekelen.¹⁷¹

Een ICG is een bijzonder fenomeen. Het was een soort conclaaf dat kon worden bijeengeroepen op grond van artikel 236 van het verdrag van Rome. Hoewel dit tot dusverre nog niet was gebeurd, kon een ICG gebruikt worden als instrument voor het sleutelen aan de “broncode” van de Europese samenwerking. Het houden van een ICG houdt een verplichting in tot het bereiken van een eindresultaat, iets wat bij een gewone zitting van de Europese Raad niet het geval is.

In de loop van de jaren negentig zouden ICG's een meer gebruikelijke modus operandi worden bij het komen tot een wijziging van een verdrag of het opstellen van een nieuw verdrag. Echter in de jaren tachtig was dat dus nog allerminst het geval.¹⁷² Voor Moravcsik was de ICG van 1985 een voorbeeld van harde interstatelijke onderhandelingen waar andere niet-statelijke actoren hooguit een secundaire rol speelden. “[D]emands by powerfull governments, not the supranational supply of proposals, imposed the binding constraint on cooperation.”¹⁷³

5.1. Top Luxemburg

De ICG bestond uiteindelijk uit zes bijeenkomsten op diverse ambtelijke en politieke niveaus. Met name de Europese Raad van Luxemburg op 2 en 3 december 1985 was hierbij van groot belang, omdat hierbij over de meeste onderwerpen definitieve overeenstemming werd bereikt. De onderwerpen die hierbij op tafel lagen waren in de eerste plaats institutionele hervormingen en interne markt. Echter ook regelgeving op het gebied van milieueisen, cohesiefondsen, sociale politiek, monetaire samenwerking, politieke samenwerking en bevoegdheden van het Europese parlement waren onderwerp van discussie.

---

¹⁷¹ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 187.

¹⁷² Belangrijke basisteksten over de ICG van 1985 zijn met name

R. Corbett, *The 1985 Intergovernmental Conference and the Single European Act*, in: R. Pryce (ed.), ‘The Dynamics of European Union’, Londen e.a. 1989.

J. de Ruyt, *L'Acte Unique Européen*, Brussel 1989.

¹⁷³ Moravcsik, *The Choice*, p. 369.

Voorafgaand aan de top verspreidde minister-president Lubbers een brief onder zijn Europese collega's waarin hij voorstelde het aantal zittingen van de Europese Raad te verminderen van drie naar twee per jaar, zoals ook werd aanbevolen in het rapport van de commissie-Dooge. Hoewel Lubbers verzekerde dat dit voorstel 'niet is gelegen in de wens de rol van Europese Raad terug te dringen doch, integendeel, deze beter tot zijn recht te laten komen', zijn er toch redenen om te twifelen aan de oprechtheid van deze poging tot praktische verbetering.¹⁷⁴ Nederland stond aanvankelijk zeer sceptisch tegenover de Europese Raad, waarvan het directoraatsvorming vreesde. Bovendien ondermijnde de Raad het supranationale karakter van de EEG. Om deze reden had Nederland zich ook 'zeer ingespannen voor toelating van de Europese Commissie bij de vergaderingen van de Europese Raad'.¹⁷⁵ Hoewel het wantrouwen tegenover de Raad in de loop der jaren was verminderd en Nederland meer oog kreeg voor het praktisch nut ervan, mogen we toch aannemen dat de oproep van Lubbers een uiting was van de oude Nederlandse wens het aantal raadszittingen te verminderen.¹⁷⁶

Over de Europese Raad te Luxemburg zijn ons enige aantekeningen overgeleverd van de minister Van den Broek die wellicht enig licht kunnen werpen op de onderhandelingen achter de gesloten vergaderdeuren.

Met betrekking tot de interne markt ging het onder andere over de vraag wat hiervan precies de reikwijdte zou moeten zijn. Duitsland en de Commissie wilden een brede definitie, Groot-Brittannië was behoudend. De laatste slaagde erin uitzonderingen te bedingen op het gebied van fiscale harmonisatie.¹⁷⁷

Veel wordt door met name machtsrealistische en intergouvernementalistische auteurs gewezen op de zogenaamde "threat of exclusion", waarbij een groep deelnemers met meer vergaande voorkeuren dreigt om ervoor te kiezen verder te gaan met de samenwerking dan meer behoudende staten.¹⁷⁸ Met name de keuze van Groot-Brittannië om mee te gaan met de rest wordt in het licht van de eventuele dreigende uitsluiting gezien. Het is niet uit te sluiten dat deze overwegingen een rol speelden, maar de vraag is in hoeverre dit een waarde heeft als theoretisch concept. Supranationale actoren speelden waarschijnlijk ook een rol bij het uiteindelijke aanhaken van het Verenigd Koninkrijk. Het feit dat dit land 'eieren voor haar geld koos' en meedeed aan de ICG was namelijk ook deels te danken aan een dialoog die de Commissie met het land voerde.¹⁷⁹ Ook op het departement werd soms gesproken over dreiging met

---

¹⁷⁴ Tekst brief Lubbers in: ABZ, 996 EG 1985-1989, 00976, 26/11/1985.

¹⁷⁵ Kwast-Duursen, *Het Nederlandse Eg-beleid*, p. 706.

De inspanning hiervoor kwam ook van de zijde van de toenmalig Commissievoorzitter Roy Jenkis.

Dinan, *Ever Closer Union*, p. 191. (2005)

¹⁷⁶ Kwast-Duursen, *Het Nederlandse Eg-beleid*, p. 706.

¹⁷⁷ Pedersen, *France, Germany*, p. 108.

¹⁷⁸ "Threats of exclusion" speelt een grote rol bij Pedersen en Moravcsik. Zie: Pedersen, *France, Germany*, p. 112.

Moravcsik, *Negotiating*, p. 26. Moravcsik, *Power and Preferences*, p. 502-504. Hierbij baseren zich wat betreft de casus van de Europese Akte grotendeels op Corbett, *The 1985 ICG*, p. 239, 242, 268.

¹⁷⁹ Endo, *The Presidency*, p. 142.

uitsluiting van andere lidstaten ten einde snellere voortgang te maken. Minister Van den Broek meldde in zijn evaluatie van de top van Luxemburg:

“De ervaring van de afgelopen zes maanden heeft geleerd – en daaruit put ik hoop – dat het de moeite loont om ondanks de aarzelingen van een aantal lidstaten voort te gaan op de ingeslagen weg, in de verwachting dat geen der lidstaten zich tenslotte wil laten isoleren en de last van een mislukking op zich zal willen nemen,”¹⁸⁰

Wij kunnen hieruit dus concluderen dat er wel degelijk geschermd werd met de dreiging van uitsluiting en ook dat deze, in Nederlandse perceptie, effectief was. We kunnen hier echter niet zomaar uit opmaken dat dit voortkwam door in te spelen op de economische belangen die staten hadden bij een overkomst.

Een van de moeilijkste dossiers waarop overeenstemming moest worden bereikt was die van monetaire samenwerking.¹⁸¹ Hierin liepen de meningen sterk uiteen, met name Duitsland en het Verenigd Koninkrijk toonden zich zeer behoudend. Frankrijk aan de andere kant hechtte meer waarde aan de totstandkoming van een monetaire unie. Tijdens de beraadslagingen tijdens de top in Luxemburg toonde Nederland zich erg actief op dit gebied. Op de eerste dag lag er zowel een voorstel van de Commissie als van die Nederland op tafel.¹⁸² Een aanvankelijk Britse-Duitse overeenstemming op dit gebied kwam op de top tot een breuk, toen Duitsland een minder behoudende opstelling liet zien dan de Britten gehoopt hadden.

Gemeld wordt dat Nederland tegenstander was van incorporatie van de clausules over monetaire samenwerking in het verdrag en behoorde tot de conservatieve minimalisten op dit punt die verdere hervorming tegenhielden.¹⁸³ Dit is wat al te ongenueerd. Nederland was op dat moment wel degelijk reeds voorstander van meer monetaire samenwerking, maar wilde dit niet zonder bepaalde voorwaarden, zoals in de eerste plaats liberalisatie van de kapitaalverkeer.¹⁸⁴

Van Eekelen meldt in zijn memoires dat “Nederland ten minste de doelstelling van een monetaire unie in verdrag wilde bevestigen”. Van den Broek meldde vlak na de top op 4

---

¹⁸⁰ ABZ, code 996, inv nr. 00976, Conclusies Europese Raad, 05/12/1985.

¹⁸¹ In 1969 was op de topconferentie in Den-Haag al afgesproken dat het bereiken van de Economische en Monetaire Unie een belangrijk doel was. Het rapport van de Luxemburger Pierre Werner gaf hiertoe een blauwdruk. Allereerst werd begonnen met de stabilisatie van de wisselkoersen in de zgn. “slang”.

In 1978 werd begonnen met de oprichting van het Europees Monetair Stelsel (EMS) waarbij de valuta's van EG leden (met uitzondering van Griekenland en het Verenigd Koninkrijk) binnen een bepaalde marge fluctueerden rond een spilkoers. De kracht en omvang van Duitse economie had tot gevolg dat de Duitse Bundesbank *de facto* begon te functioneren als een Europese centrale bank binnen dit systeem. Dit was een van de redenen dat Frankrijk gebaad was bij een meer gemeenschappelijk monetaire politiek.

¹⁸² ABZ, 996 EG 1985-1989, 00976, aantekeningen minister bij Europese Raad Luxemburg 2/3 december.

¹⁸³ Corbet, *The 1985 ICG*, p. 247.

Moravcsik schrijft dat:

“When Germany and Britain lost patience and threatened to tie any monetary agreement to the complete liberalization of capital markets by the end of 1986, the others quickly agreed to a compromise [...]”

Moravcsik, *Negotiating*, p. 42.

¹⁸⁴ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 181.

december dat “mede door nederlandse initiatieven grote tegenstellingen tussen de lidstaten op dit punt [konden] worden overbrugt.”¹⁸⁵

Het Nederlandse voorstel bestond er volgens Gazzo uit dat uiteindelijk via een ‘artikel 236 procedure’ (het bijeenroepen van een nieuwe ICG) een gemeenschappelijk stelsel van centrale banken moest worden gecreëerd.¹⁸⁶ Pedersen meldt echter dat dit gebeurde op Duitse instigatie.¹⁸⁷ In de Nederlandse aantekeningen van de top zelf is geen verwijzing terug te vinden naar een Nederlands voorstel voor een artikel 236 procedure hoewel deze optie wel gewenst was zo blijkt uit de opmerkingen van Minister Van den Broek (zie onder).

Nederland deed echter wel degelijk voorstellen waaromheen een belangrijk deel van gesprekken zich naar het schijnt centreerden. Het lijkt erop dat Nederland met deze voorstellen een middenpositie probeerde in te nemen tussen de Duitse en Britse positie en die van Frankrijk en de Commissie. Het had dan ook alles weg van een compromisvoorstel. Frankrijk wilde graag verdere samenwerking op monetair gebied, hierin bijgestaan door enkele kleinere landen. Het gaf echter aan dat het Nederlandse voorstel een minimum was waar men in mee wilde gaan. Niet onwaarschijnlijk is dat Nederland een mediërende rol probeerde te spelen bij het verzoenen van vrij sterke nationale posities, zonder daarbij al te veel te moeten afwijken van eigen lijn.

Voor het Verenigd Koninkrijk waren sommige aspecten van het Nederlandse plan ‘lichtjaren verwijderd’ van verwezenlijking zo maakte ze duidelijk op de bijeenkomst te Luxemburg. Duitsland gaf tijdens de gesprekken aan dat het Nederlandse voorstel wat haar betreft ‘het uiterste’ was van wat men bereid was te accepteren.¹⁸⁸

Echter op de middag van 3 december kwam Duitsland met een voorstel betreffende monetaire samenwerking, waarop de Commissie haar eigen voorstel introk en Nederland en Groot-Brittannië zich akkoord verklaarden. Vervolgens werd het voorstel aangenomen¹⁸⁹

Op het gebied van cohesiefondsen was er met name vrees voor Griekse chantage. Dit Griekse probleem, ‘verzielte de atmosfeer’ regelmatig.¹⁹⁰ Echter op de top van Luxemburg gaf Griekenland tot opluchting van de Nederlandse delegatie eindelijk toe dat het in de eerste plaats ging om de convergentie van de nationale economieën en niet meteen om de convergentie van levensstandaarden. Iets wat bijvoorbeeld ook al in de commissie-Dooge te berde werd gebracht.¹⁹¹

---

¹⁸⁵ ABZ,996 EG 1985-1989, 00976, Codebericht Van den Broek aan PV te Brussel, 4/12/1985.

¹⁸⁶ Gazzo, *Towards II*, p. 95.

¹⁸⁷ Pedersen, *France, Germany*, p. 108.

¹⁸⁸ ABZ, 996 EG 1985-1989, 00976, aantekeningen minister bij Europese Raad Luxemburg 2/3 december. De letterlijke weergave van Van den Broek van de Duitse positie tijdens de Luxemburgtop is als volgt: “[...] BRD wil bijdrage leveren aan dringende wens andere delegaties Nederlands voorstel is voor BRD het uiterste [...]”

¹⁸⁹ ABZ, 996 EG 1985-1989, 00976, aantekeningen minister bij Europese Raad Luxemburg 2/3 december.

¹⁹⁰ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 189.

¹⁹¹ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 180

ABZ, 996 EG 1985-1989, 00976, aantekeningen minister bij Europese Raad Luxemburg 2/3 december.

Nederland deed verder voorstellen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking en cultuur, maar deze werden uiteindelijk niet opgenomen in de overeenkomst.¹⁹² Het lijkt er in alles op dat deze voorstellen ook van Nederlandse zijde als secundair werden gezien. In een ambtelijk advies aan de politieke top werden ze betiteld als “restonderwerpen” die Nederland maar beter kon laten rusten. Nederland had er in de eerste plaats behoefte aan om de in Luxemburg gemaakte afspraken te consolideren waarbij verder onderhandelen over de genoemde onderwerpen dit maar onnodig zou kunnen compliceren. Bovendien was de steun voor de Nederlandse onderwerpen gering.¹⁹³

Op het departement overheerste tevredenheid over de bereikte doelen met betrekking tot de interne markt. Op 4 december melde minister Van den Broek:

“met name op het centrale gebied van de interne markt en de daarbij behorende besluitvorming steekt het resultaat uit boven de onzerzijds gehanteerde minimumvereisten [...] daarmee kon het hoofdstuk over de interne markt worden afgesloten op een wijze die recht doet aan de nederlandse desiderata van een duidelijke vermelding van de doelstelling van een vervolmaking van de interne markt tussen nu en 1992”¹⁹⁴

Dat de uitkomst ‘recht deed aan de Nederlandse desiderata’ betekend uiteraard nog niet direct dat dit volledig te danken was aan Nederlandse inzet op de onderhandelingen.

“een tweede belangrijk onderwerp betrof de opname van de doelstelling van een economisch en monetaire unie in het verdrag. ook hier is een oplossing gevonden die aan de minimale vereisten voldoet en die in ieder geval ook voorziet in de procedurele waarborgen (verdragswijzingen) die bij beslissingen op centrale terrein gewenst zijn. mede door nederlandse initiatieven konden grote tegenstellingen tussen de lidstaten op dit punt worden overbrugt.”¹⁹⁵

Nu 1985 inderdaad het ‘jaar van de interne markt’ was geworden, zoals Lubbers in zijn interventie te Dublin had gewenst, lag wat betreft Nederland de eerste prioriteit voor de nabije toekomst bij het zo snel mogelijk consolideren van de gemaakte afspraken.¹⁹⁶ Waarschijnlijk ook in het licht van het aanstaande Nederlandse voorzitterschap op 1 januari 1986, bestond er weinig animo om tijdens die periode tot een krachttoer te moeten komen om alsnog overeenstemming te bereiken.¹⁹⁷

---

¹⁹² Corbett, *The 1985*, p. 259.

¹⁹³ ‘Enige belangstelling’ voor het voortel op ontwikkelingssamenwerking bestond alleen van Deense zijde. Op het gebied van cultuur waren er ook voorstellen uit Italiaanse hoek en de Commissie. Echter deze voorstellen hadden ‘een geheel andere teneur dan de Nederlandse’ en zouden kunnen leiden tot een compromis dat Nederland ‘zeer waarschijnlijk onwelgevallig zou zijn’.

ABZ, 996 EG 1985-1989, 00976, Memo van chef DIE aan M en T, 05/12/1985.

¹⁹⁴ ABZ, 996 EG 1985-1989, 00976, Codebericht Van den Broek aan PV te Brussel, 4/12/1985

¹⁹⁵ ABZ, 996 EG 1985-1989, 00976, Codebericht Van den Broek aan PV te Brussel, 4/12/1985.

¹⁹⁶ ABZ, 996 EG 1985-1989, 00976, Van den Broek aan PV te Brussel, 05/12/1985.

¹⁹⁷ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 190.

5.2. Supranationaal of intergouvernementeel?

Een grote rol voor een 'supranationale entrepreneur' zoals de Europese Commissie, past niet goed binnen de theorie van de liberaal-intergouvernementalisme. Onderhandelen in Europa geschiedt immers door "rational governments acting on the basis of their preferences and power".

¹⁹⁸ Voor Moravcsik spelen supranationale elementen bij de onderhandelingen in 1985 dan ook een voornamelijk secundaire rol. Hierbij besteedt hij echter weinig tot geen aandacht aan de interne werking van de Europese Commissie en de instrumenten die zij tot haar beschikking had. Louter gaat hij in meer algemene zin in op de persoonlijke voorkeuren en handelwijzen van enkele belangrijke spelers in het proces naar de Europese Akte zoals Cockfield, Davignon, Narjes en met name Delors. Hierbij gaat hij grotendeels voorbij aan het feit dat de Europese Commissie een complex orgaan was met wel degelijk vele instrumenten tot haar beschikking, die als gevolg daarvan een belangrijke rol kon spelen op de ICG.

Volgens Ken Endo zorgde met name een ad hoc groep gespecialiseerd in institutionele kwesties binnen de Commissie ervoor dat "Delors [...] was fully briefed on day-to-day developments."¹⁹⁹

Ook de diverse Directoraten-Generaal van de Commissie gaven de Commissie "extensive informational advantages vis-à-vis even the largest national delegations", aldus Derek Beach, hetgeen ervoor zorgde dat de Commissie "had intimate knowledge of most of the dossiers being negotiated [...]"²⁰⁰ De ad-hoc groep stond onder directe supervisie van Delors en hield zich onder andere bezig met het voorbereiden van ontwerp teksten tijdens de ICG. Derek Beach meldt zelfs dat de Commissie dertig voorstellen deed tijdens de ICG tegenover slechts achtentwintig van de lidstaten, echter hierin lijkt hij zich te hebben vergist.²⁰¹ Phillip Budden wijst erop dat de Europese Commissie beschikte over "institutional advantages". Zij kon optreden als 'hoedster van de Europese verdragen'.²⁰²

Tijdens de besprekingen te Luxemburg op 2 en 3 december trad de Commissie dus wel degelijk op als onderhandelingsactor die ook met eigen voorstellen kwam. Dit was des te opmerkelijker omdat op grond van de toentertijd geldende verdragen de Commissie formeel geen rol had op een ICG. De aantekeningen van de top in de Nederlandse departementsarchieven bevestigen het beeld dat de Commissie een actieve rol speelde. Al zou louter op grond van deze

---

¹⁹⁸ Moravcsik, *Preferences and Power*, p. 496.

¹⁹⁹ Paragraaf over de ad-hoc groep op Endo, *The Presidency*, p. 139-140.

Citaat op: Endo, *The Presidency*, p. 149.

²⁰⁰ Beach, *The Dynamics*, p. 44.

²⁰¹ Ibidem, p. 54.

Beach verwijst voor deze uitspraak naar de tekst van Robert Corbett over de ICG. De tekst van Corbett luidt echter. "It [het Luxemburgse voorzitterschap van ICG, SS] received over 30 [proposals] from the Commission and every member-state except the UK (28)." Het lijkt erop dat Beach het weergegeven "(28)" opvat als achtentwintig door lidstaten ingediende voorstellen. Corbett duid hier echter niet op het aantal voorstellen door de lidstaten ingediend, maar op een verwijzing naar voetnoot 28. Corbett meldt slechts dat in totaal dertig voorstellen werden ingediend, zonder te specificeren van wie deze afkomstig waren.

Zie hiervoor: Corbett, *The 1985*, p. 244.

²⁰² Budden, *Observations*, p. 81.

gegevens een iets conservatievere inschatting gemaakt moeten worden van de inbreng van de Commissie dan Budden, Kendo en Beach vermelden. Alleen beslaan deze aantekeningen alleen het besprokene op de top zelf en niet de andere vijf bijeenkomsten en de tussenliggende periodes.

Met betrekking tot de inhoud van de uiteindelijk tekst van de Akte geeft Moravcsik weliswaar toe dat grote delen (circa zestig tot zeventig procent) van de tekst uiteindelijk gebaseerd waren op de teksten van de Commissie, maar beoordeelt dit als weinig relevant omdat het voornamelijk ging om “technical or legal drafting”.²⁰³ Dit hoeft echter nog niet betekenen dat het daarmee om irrelevante zaken gaat. De Commissie was als orgaan bij uitstek competent op het gebied van handelspolitieke en gemeenschappelijke economische aangelegenheden. Daarmee was zij ook bij uitstek het orgaan dat de implicaties van de bepaalde maatregelen en verdragswijzigingen kon voorzien. De in de theorievorming bekende term ‘unintended consequences’ zou in deze context wel eens veel sterker kunnen opgaan voor de staten en veel minder voor de supranationale actoren.

De informatiepositie van de Commissie bood haar bij uitstek de mogelijkheid om haar tactiek af te stemmen op de situatie. Budden wijst erop dat tijdens de ICG de Europese Commissie regelmatig het punt koos waarop de onderhandelingen tussen de lidstaten zich centreerden.²⁰⁴

Vervolgens zijn er ook nog structurele factoren die het verloop en uitkomst van de ICG mede bepalen, dit in contrast met de actor gecentreerde benadering van Moravcsik. Op gebied van de gespreksonderwerpen en tijdslimieten waren er omstandigheden die de uitkomst mede bepaalden, maar waar staten zelf niet direct invloed op hadden.²⁰⁵ Een van deze tijdslimieten werd veroorzaakt door toetreding van Spanje en Portugal. Budden wijst erop dat de ICG ‘was sandwiched between the mid-1984 budgetary deal and the impending enlargement on 1 January 1986.’²⁰⁶ De aankomende uitbreiding zette druk op de onderhandelingen omdat anders met de toetreding van de twee Iberische staten wellicht een nieuwe structurele situatie zou ontstaan die de onderhandelingen zou bemoeilijken.

Hiermee raken wij ook aan een punt dat verder in deze thesis niet aan de orde is gekomen, namelijk het feit van de zogenaamde Iberische uitbreiding. Deze vormde weliswaar een structurele component bij de onderhandelingen, maar tegelijkertijd was zij op zichzelf moeilijk te verklaren door de “policy externalities” van het liberaal-intergouvernementalisme. Het is moeilijk vol te houden dat deze uitbreiding louter veroorzaakt werd door economische

---

²⁰³ Moravcsik, *The Choice*, p. 370.

²⁰⁴ Budden, *Observations*, p. 81.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 87-94.

²⁰⁶ *Ibidem*, p.88.

factoren. Dit alleen al vanwege het feit dat aansluiting pas mogelijk werd nadat dictatoriale regimes het veld hadden geruimd, zoals eerder ook bij Griekenland het geval was geweest.

Uiteindelijk zijn er ook vragen te stellen bij de interne consistentie van Moravcsiks betoog. Zo stelt hij bijvoorbeeld dat “[t]he most fundamental constraints on reform were convergent national demands for liberalization, not the supply of proposals”.²⁰⁷

De vraag is hoe dit is te rijmen met één van de belangrijkste ‘supply’s’ namelijk het Witboek van Cockfield, die zoals we zagen op een cruciaal moment vlak voor de top in Milaan werd aangeleverd. Dit bleek de belangrijkste routekaart te worden voor verdere hervorming en werd daarnaast op cruciale delen gelinkt aan institutionele hervormingen. Moravcsik maakt wel melding van dit Witboek, maar zoals we eerder ook al zagen (zie 2.3) past zijn historische narratief ook hier vrij slecht in zijn theorie.

5.3. Deelconclusie

Belangrijke vraag is de hoeveelheid informatie waarover de spelers konden beschikken. Moravcsik meldt dat “[t]roughout the negotiations, national chief executives – Kohl, Mitterrand, Thatcher – were active well informed participants.”.²⁰⁸ Los van vraag waarom een goed geïnformeerde Thatcher niet zag aankomen dat de top van Milaan zou uitdraaien op een ICG zoals wij in het vorige hoofdstuk zagen, zijn er nog een aantal andere punten waarop deze uitspraak twijfelachtig is.²⁰⁹ Een onderwerp waar door Moravcsik namelijk in het geheel geen aandacht aan wordt besteed is de interne werking van Commissie, de instrumenten die zij tot haar beschikking had en de positieve gevolgen die dit had voor haar informatiepositie. Er is alle reden om aan te nemen dat deze positie zeer goed was.

Zonder meer blijkt dat uit het bestudeerde empirisch materiaal van Nederlandse zijde dat er tijdens de ICG, in elk geval op sommige momenten, sprake was van harde onderhandelingen tussen in de eerste plaatst staten. In deze casus was dan ook, in vergelijking met voorgaande casussen, meer sprake van interstatelijke onderhandelingen in eigenlijke zin. Staten waren echter niet de enige spelers. Ook de Commissie was aanwezig en speelde, althans tijdens de top in Luxemburg, in ieder geval meer dan louter een bijrol. De structurele tijdscomponent die de druk zette op de onderhandelingen was waarschijnlijk de reden dat Van Eekelen de totstandkoming van de Europese Akte vergeleek met de ‘geboorte door een tangverlossing’.²¹⁰

---

²⁰⁷ Moravcsik, *The Choice*, p. 369.

²⁰⁸ *ibidem*, p. 369.

²⁰⁹ Overigens wordt vaker opgemerkt dat Thatcher nogal eens slecht geïnformeerd was als op het Europese Zaken aankwam. Zie hiervoor bijvoorbeeld de memoires van Lord Cockfield. Cockfield, *The European Union*, p. 56-57.

²¹⁰ Eekelen, *Sporen trekken*, p. 189.

Een van de belangrijkste punten voor Nederland was de institutionele wijziging van artikel 100 van het Europese verdrag, waarbij het mogelijk werd om op terreinen van de interne markt te komen tot een gekwalificeerde meerderheid van stemmen en dus afschaffing van het 'vitaal belang' van het compromis van Luxemburg. Nederland probeerde daarnaast, althans op de top van Luxemburg, enigszins mediërend op te treden met betrekking tot de heikele kwestie van monetaire samenwerking.

We moeten ons bewust blijven van de hiaten in de empirische bewijsvoering met betrekking tot de Nederlandse zijde. Alleen van de top in Luxemburg op 2 en 3 december zijn ons tamelijk gedetailleerde aantekeningen overgeleverd. Dit geldt minder voor de andere bijeenkomsten van de ICG. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de top in Luxemburg doorgaans wel wordt gezien als de meest cruciale bijeenkomst van de ICG.

Ten slotte kunnen wij nog wijzen op het relatieve nieuwe fenomeen van het bijeenroepen van een ICG. Hiermee werd in de Europese deliberaties een nieuwe *modus operandi* geschapen die voorheen niet gebruikelijk was. Het liberaal-intergouvernementalisme dat uitgaat van harde interstatelijke onderhandelingen als belangrijkste factor bij het bereiken van een eindresultaat, behandelt de structurele context waarin dit gebeurt vaak als een statisch gegeven. Gebleken is echter dat deze context minder vaststaand is als deze theorie voorspelt.

Metaforisch gesproken zorgde de Commissie er onder meer voor dat het anders zo 'droge' onderwerp van de interne markt, veranderde in een substantie waar diverse andere onderwerpen aan bleven 'kleven', waardoor de uiteindelijke uitkomst meer substantie had dan op grond van louter intergouvernementele onderhandelingen verwacht had kunnen worden.

6. Eindconclusie en afsluiting.

*“In sum, the evidence strongly supports the intergovernmental view that demand for liberalization, that is, the preferences and power of states, not the supply of policy innovations from informed and inventive entrepreneurs, that was decisive for integration in the mid-1980s.”*²¹¹

Bovenstaande is de uiteindelijke conclusie van Moravcsik in zijn over de totstandkoming van de Europese Akte. De “preferences and power” die er daadwerkelijk toe deden waren vooral die van Groot-Brittanie, Frankrijk en Duitsland, zoals wij zagen in de uitspraak in de inleiding.

De stelling van Moravcsik is op een aantal punten tegen het licht gehouden, echter deze behandeling is uiteraard niet uitputtend geweest. Diverse onderwerpen zoals het Genscher-Colombo initiatief, het ontwerpverdrag van het Europese parlement en het verdrag van Schengen zijn niet behandeld. Voor een dergelijke studie zou een breder perspectief nodig zijn, waarvoor hier de tijd en ruimte ontbreekt.

Wat hier is geprobeerd is om een bespreking te geven van het liberaal-intergouvernementalisme op theoretisch vlak. In het eerste hoofdstuk is een meer theoretische bespiegeling gegeven van de theorie van Moravcsik en de manier waarop hij dit toepast. Hierbij werd geconstateerd dat er in meer of minder mate problemen waren op theoretisch, empirisch en methodologisch vlak.

Vervolgens is de theorie getoetst aan de hand van een viertal casussen, waarbij de nadruk lag op de rol van Nederland in dit proces. De gehanteerde criteria hierbij waren in hoeverre er sprake was “interstate bargaining” zoals door Moravcsik omschreven, waarbij de voornaamste motivaties en belemmeringen werden gevormd door druk van nationale belangengroepen. Nadat eerst werd vastgesteld dat dit op theoretisch vlak al lastig te handhaven is, werd overgegaan tot toetsing.

In het tweede hoofdstuk werd geprobeerd een inschatting te geven van de Nederlandse “preferences” met betrekking tot de toekomst van de Europese instituties. Hierbij werd geprobeerd een antwoord te geven op de vraag in hoeverre dit een bevestiging inhield van de theorie “Groups articulate preferences; government aggregate them”, hetgeen de stelling is van Moravcsik op dit punt.²¹² Hierbij werd geconcludeerd dat er zonder meer sterke economische redenen waren voor Nederland om in te zetten op “meer Europa”, vooral op het gebied van technologische samenwerking. Alleen het mechanisme dat Moravcsik hiervoor aangeeft, druk van pressiegroepen, viel nergens hard te maken. Hooguit was er sprake van al dan niet

---

²¹¹ Moravcsik, *The Choice*, p. 374.

²¹² Moravcsik, *Preference and Power*, p. 483.

geslaagde pogingen tot beleidsbeïnvloeding bij een regering die vanuit zichzelf al zeer marktgeoriënteerd was.

Daarnaast ontstonden de Nederlandse voorkeuren niet in een vacuüm, zij waren een reactie op structurele veranderingen in de wereldeconomie. Met name concurrentie vanuit de VS en zeker vanuit Japan (op het gebied van elektronica), deden een dringende behoefte ontstaan naar een Europees antwoord op deze uitdagingen. Op dit punt geven bijvoorbeeld Sandholtz en Zysman een adequatere verklaring voor voorkeuren van beleidsmakers dan Moravcsik.

In het derde hoofdstuk werden de werkzaamheden van de commissie-Dooge tegen het licht gehouden. Hier werd geconcludeerd dat er zeker sprake was een interstatelijk forum, maar dat dit niet zonder meer valt te plaatsen in het theoretisch kader van het liberaal-intergouvernementalisme. Beter is te spreken van een hybride vorm tussen het niveau van “interstate bargaining” en een meer individueel niveau. Ook blijkt nergens dat de Nederlandse deelnemer, staatssecretaris Van Eekelen, daar handelde binnen de vastgestelde marges van binnenlandse economische pressiegroepen, hoewel deze vanzelfsprekend wel belang stelden in de besprekingen van de commissie.

Verder zagen wij dat het liberaal-intergouvernementalisme geen goede verklaring kan bieden voor de inbedding van de EPS binnen het Europese verdrag. De Nederlandse voorkeur hiervoor kwam niet voort uit “policy externalities”, maar uit de praktische waardering die men in Nederlandse beleidskringen door de jaren heen voor dit mechanisme had gekregen.

Opvallend is wel dat in de voor dit onderzoek bestudeerde archieven weinig verwijzingen zijn naar verdere institutionalisering van de EPS. De interventie van Lubbers op de top van Dublin op 3 en 4 december, waar in Nederlandse regeringskringen veel aandacht aan werd besteed, is vrijwel volledig gericht op verdieping van technologische samenwerking.

Vervolgens is de top in Milaan besproken. Deze vormde een belangrijke aanloop naar institutionele hervorming van de Europese Akte. Uiteindelijk was het niet louter de structurele benadering van de “bargaining power” van statelijke deelnemers die hier de doorslag gaf, maar ook de gebruikte tactiek van het Italiaanse voorzitterschap. Hierbij waarschijnlijk bijgestaan door de Europese Commissie.

Uiteindelijk is ook de Intergouvernementele Conferentie van eind 1985 tegen het tegen het licht gehouden. Met name is gekeken naar de top van Luxemburg. De bestudeerde archieven en literatuur geven een beeld van harde interstatelijke onderhandelingen. Dit was echter niet het enige element dat de ICG kenmerkte. De Europese Commissie speelde een niet onbelangrijke rol in het aandragen van voorstellen en compromissen. Daarnaast had zij, gezien haar institutionele optuiging, belangrijke informatie verschaffende instrumenten tot haar

beschikking. Daarnaast speelden tijdens de ICG ook meer extern structurele omstandigheden een rol die niet zonder meer af te leiden zijn uit de machtsasymmetrie tussen statelijke actoren.

Wij moeten ons bewust zijn van hiaten in dit onderzoek. Weinig is bijvoorbeeld gezegd over de rol van het “Comité van Permanent Vertegenwoordigers” (COREPER), hoewel dit een zeer machtig instituut is.²¹³ Ook de rol van het Europees hof van Justitie is niet behandeld, terwijl dit door sommige auteurs als een niet te onderschatten factor wordt beschouwd.²¹⁴

De conclusie uit dit stuk mag ook niet luiden dat statelijke actoren geen, of slechts een marginale, rol speelden, dit deden zij namelijk wel degelijk. Alleen het causale mechanisme dat Moravcsik hiervoor als verklaring geeft met zijn theorie is discutabel. De praktische narratieve toepassing die Moravcsik hier vervolgens aan geeft is dat eveneens. Daarnaast is zijn benadering vrij exclusief gericht op deze statelijke actoren en heeft hij weinig oog voor de individuele spelers.

Ook is nergens de conclusie te trekken dat Nederland, als klein land, op bepaalde punten een geheel eigen stempel op de Europese Akte wist te drukken, dit hoeft echter ook niet. Nederland behoorde tot de landen die verdere institutionele voortgang prefereerde. Ze hoefde niet te worden afgescheept met ‘side-payments’. De stelling van Kwast-van Duursen dat Nederland in de jaren “pragmatisch en realistisch” was tegenover Europa lijkt hierin bevestigd te worden. Nergens probeerde Nederland vast te houden aan rigide opvattingen die voortgang blokkeerden zoals dat bijvoorbeeld wel gebeurde tijdens de onderhandelingen over het Fouchet-plan.²¹⁵

Uiteindelijk ontkomen wij ook niet aan een breder wetenschapsfilosofisch probleem, namelijk de positivistisch wetenschappelijke instelling dat sociale en politieke verschijnselen adequaat verklaard kunnen van worden aan de hand van een bepaald theoretisch concept. Deze positivistisch-wetenschappelijke benadering kan veel verhelferen, maar ook veel verhullen als bepaalde verschijnselen buiten het gehanteerde sjabloon vallen. Deze positivistisch-wetenschappelijke uitgangspunten staat traditioneel op gespannen voet met de geesteswetenschappelijke kijk, waar minder de nadruk ligt op causale verklaringen en meer op een *verstehende* benadering. Het liberaal-intergouvernementalisme is daarom te kenschetsen als een wat ‘droge’ en statische benadering.

---

²¹³ Dinan, *Ever Closer Union*, p. 249-251.

²¹⁴ A.N. Burly, W. Matli, *Europe before the Court: A Political Theory of Legal Intergration*, in: Eilstrup-Sangiovanni, *Debates*, p. 225-256.

²¹⁵ Kwast-Van Duursen, *Het Nederlandse EG-beleid*, p. 705-706.

Bibliografie

Archieven en Primaire teksten

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Departementsarchief

code: 996, dges 1985-1989, inventaris nr.00973.

code: 996, dges 1985-1989, inventaris nr.00975.

code: 996, dges 1985-1989, inventaris nr.00976.

code: 996.911.0 dges 1985-1989, inventaris nr. 00150.

code 996.911.0, invt nr. 18560

code 996.911.0, invt nr 18563

code 913.1, coördinatiecommissie , inventaris nr. 25746.

Jaarboeken

Jaarboek 1983-1984 Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag 1984

Jaarboek 1984-1985 Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag 1985.

Jaarboek 1985-1986 Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag 1986.

Handelingen der Staten Generaal

Verslag Tweede Kamervergadering 6 december 1984.

Nationaal Archief

Nationaal Archief, Den-Haag, Centraal Orgaan voor de Economische betrekkingen met het Buitenland, 1946-1990, nummer toegang 2.19.103.11, inventarisnummer 8.

Overig

Report of the Ad Hoc Committee for Institutional Affairs to the European Council (rapport-Dooge)

<http://aei.pitt.edu/997/> (geraadpleegd 08/08/2012)

Memoires

W. van Eekelen, *Sporen trekken; door strategische jaren*, Meppel 2000.

P.C. Cockfield, *The European Union; Creating the Single Market*, Londen (e.a.) 1994.

J. de Ruyt, *L'Acte unique Européen: Commentaire*, Brussel 1987.

Literatuur

D. Beach, *The Dynamics of European Integration; Why and when EU institutions matter*, Basingstoke 2005.

P. Budden, *Observations on the Single European Act and 'relaunch of Europe': a less 'intergovernmental' reading the 1985 Intergovernmental Conference*, in: 'Journal of European Public Policy', Vol. 9, No. 1, 2002, p. 76-97.

Maria Green Cowles, *Setting the Agenda for a New Europe: The ERT and EC 1992*, in: "Journal of Common Market Studies, Vol. 33, No. 4, 1995. p. 501.

W. Dekker, *Europe 1990; An Agenda for Action*, in: 'European Management Journal, Vol 3 (1985) No. 1, p. 5-10.

D. Dinan, *Ever Closer Union; An Introduction to European Integration*, Basingstoke/Londen 1999.

M. Gazzo, *Toward European Union II; from the European Council in Milan to the signing of the European Single Act; Documents selected and introduced by M. Gazzo*, Brussel/Luxemburg 1986

B.F. Nelsen , A Stubb (ed.), *The European Union; Readings on the Theory and Practice of European Integration*. Basingstoke 2003.

M. Eilstrup –Sangiovanni, *Debates on European Integration; A Reader*, Basingstoke/New York 2006.

Ph. P. Everts (ed.), *Nederland in een veranderende wereld; De toekomst van het buitenlands beleid*, Assen/Maastricht 1991.

K.O Fioretos, *The anatomy of autonomy; interdependence domestic balances of power, and European integration*, in: 'Review of International Studies (1997), No. 23, p. 318.

G. Garret, *International Cooperation and Institutional Choice: The European Community's Internal Market*, in: 'International Organization' Vol. 46 No. 2 (1992) p 535.

G. Garret, G. Tsebelis, *An Institutionalist Critique of Intergovernmentalism*. in: 'International Organization' Vol 50. No. 2 (1996) p. 269-299.

L. Goetschel (ed.), *Small States inside and outside the European Union; Interest and Policies*, Dordrecht 1998.

Stanley Hoffman, *Obstinate or Obsolete? France, European Union and the Fate of the Nation-State*, in: Stanley Hoffman, 'The European Sisyphus; Essays on Europe, 1964-1994, Boulder/San Francisco 1995, p. 71.

M. Kwast-Van Duursen, *Het Nederlandse EG-beleid: afscheid van supranationaliteit*, in: 'Internationale Spectator', Vol. 39, (1985), No. 11, p. 704-712.

R.S. Lieshout, M.L.L Segers, J.M. van der Meer, *De Gaulle, Moravcsik, and the Choice for Europe: Soft Sources, Weak Evidence*, in: 'Journal of Cold War Studies, Vol. 6 (2004), p. 89-139.

Geir Lundestad, *The United States and Western Europe Under Ronald Reagan*, in: D.E. Kyvig, 'Reagan and the World, New York 1990, p. 39-67.

A Moravcsik, *Negotiating the Single European Act: national interest and conventional statecraft in the European Community*, in: 'International Organization', Vol. 45 (1991), No. 1, p. 19-56.

A Moravcsik, *The Choice for Europe; Social Purpose & State Power from Messina to Maastricht*, Ithaca/New York 1998.

A. Moravcsik, *Preferences and Power in the European Community; A Liberal Intergovernmentalist Approach*, in: *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31 (1993) No. 4, p. 473-524.

T. Pedersen, *Germany, France and the Integration of Europe*, Londen/New York 1998.

T. Pedersen, *Cooperative Hegemony: Power, Ideas and Institutions in Regional Integration*, in: 'Review of International Studies' (2002), No. 28, p. 677-696.

R. Pryce (ed.), *The Dynamics of European Union*, Londen/New York 1987.

B. Rosamond, *Theories of European Integration*, New York 2000

G. Ross, *Jacques Delors; and European Integration*, Cambridge/Oxford 1995.

W. Sandholtz, J. Zysman, *1992: Recasting the European Bargain*, in: 'World Politics, Vol 42 (1989), No. 1, p. 95-128.

F. Schimmelfenning, *The EU, NATO and the Integration of Europe; Rules and Rethoric*, Cambridge 2003.

A. Stone Sweet, W. Sandholtz, *Integration, Supranational Governance, and the Institutionalization of the European Polity*.

J.M. Tromm, *Europese integratie in hoofdlijnen*, Utrecht 1993.

W. Wallace (ed.) *The Dynamics of European Integration*, Londen/New York 1990.

Bijlage I.

Gedeeltelijke weergave van de interventie van premier Lubbers op de top in Dublin. (zie HF 2)

Bron: ABZ, code 996.911.0, invt nr 18563.

Een Technologische Gemeenschap interventie van de Minister-President, Europese Raad, 3-4 december 1984

1. De groeikracht van Europa zal onder meer gebaseerd moeten zijn op een krachtig aandeel in technologische vernieuwingen.
2. De onevenwichtigheden die thans feitelijk bestaan met de V.S. en Japan zijn structureel niet aanvaardbaar. Tegenover de V.S. met zijn hoge defensie-uitgaven en daaraan gekoppelde research en innovatie en tegenover Japan met handelspolitieke strategie, die in feite neerkomt op een strategie van marktverovering (bij een betrekkelijk gesloten thuishmarkt) , moet de Europese gemeenschap een eigen strategie ontwikkelen.
3. Teneinde tot een technologische gemeenschap te komen is de eerste voorwaarde dat de vaststelling van gemeenschappelijke Europese (sic) standaarden voor nieuwe producten en ontwikkelingen competentie van de Gemeenschap wordt.

Op weg daarheen moet 1985 het jaar de van de "interne markt worden" worden. De interne marktraden moeten plaatsvinden onder de politieke instructie vrijwillig af te zien van het unanimitetsvereiste. Meet in concreto:

[...]

- En moeten wij bij de vaststelling van Europese standaarden 1985 ter wille van de vereiste spoed afzien van het unanimitetsvereiste van artikel 100EG.
4. Op basis van de dan geldende Europese standaarden, onmisbaar voor de werking van de ene markt, moeten overheidsaankopen voor professionele elektronica zo snel mogelijk open worden, d.w.z. geen restricties ten behoeve van het karakter van de mededingende ondernemingen, ook niet met betrekking tot het zgn. Europese karakter van de onderneming, aangezien samenwerking met Amerikaanse en Japanse ondernemingen de noodzakelijke technologie-overdracht kunnen bevorderen.

[...]

Slotopmerkingen

De technologische gemeenschap moet op de allereerste plaats gekenmerkt worden door een krachtige europeanisering van de markt.

Alleen op basis daarvan kan complementair handelspolitiek beleid in overeenstemming met de GATT-regeling gevoerd worden.